

Pravna terminologija u doba Nezavisne Države Hrvatske

Hrenić, Endrina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:501069>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Endrina Hrenić

**PRAVNA TERMINOLOGIJA U DOBA
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

ENDRINA HRENIĆ

**PRAVNA TERMINOLOGIJA U DOBA
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivana Kresnik

Zagreb, 2020.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Terminologija i nazivlje	5
3. Teorija pravne terminologije.....	7
3.1. Jezik prava.....	7
3.2. Pravna komunikacija	7
4. Istraživanje hrvatskoga pravnoga nazivlja	9
5. Povijest hrvatske pravne terminologije	13
5.1. Predkodifikacijsko razdoblje.....	14
5.2. Kodifikacijsko razdoblje	15
5.2.1. Prvi njemačko-hrvatski rječnik pravno-političkoga nazivlja	16
5.2.2. List <i>Pravdonoš</i> a (1851.-1852.)	18
5.2.3. Prijevodi austrijskih zakona	20
5.2.4. Doprinos Bogoslava Šuleka u stvaranju hrvatske pravne terminologije....	22
5.2.5. <i>Mjesečnik</i> Pravničkoga društva u Zagrebu.....	22
5.2.6. Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik Vladimira Mažuranića.....	24
6. Hrvatski (pravni) jezik u doba Nezavisne Države Hrvatske	26
6.1. Hrvatski jezik od 1918. do proglašenja NDH	26
6.2. Jezična politika u doba Nezavisne Države Hrvatske.....	28
7. Usporedba suvremene hrvatske pravne terminologije s pravnom terminologijom u doba NDH	34
7.1. Korpus tekstova.....	34
7.2. Korpus ekscerpiranih termina	37
8. Jezična raščlamba	41
8.1. Pravopisne razlike	41
8.1.1. Refleks jata	41
8.1.2. Jednačenje po zvučnosti	42
8.1.3. Jednačenje po mjestu tvorbe	44
8.1.4. Čuvanje <i>t</i> i <i>d</i> na granici tvorbenoga morfema	44
8.1.5. Imenice na <i>-dak</i> , <i>-dac</i> , <i>-tak</i> <i>-tac</i>	45
8.1.6. Fonem / <i>ǵ</i> /.....	46
8.2. Leksičke razlike.....	47
9. Zaključak.....	48
10. Literatura	50

Sažetak

Razvoj hrvatske pravne terminologije svoj službeni početak bilježi sredinom 19. stoljeća kada je hrvatski jezik postao službeni. U to vrijeme, u Habsburškoj Monarhiji, nastaje i prvi četverojezični pravni rječnik u kojem je svoje mjesto pronašao i hrvatski jezik. Od tad su mnogi hrvatski jezikoslovci i pravnici radili na usustavljanju hrvatske pravne terminologije i njezinu neovisnomu razvoju. Tako je i vlast u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj težila povratku hrvatskoj pisanoj tradiciji te se je opredijelila za morfonološka rješenja po pitanju pravopisa. Rad sadrži usporedbu ekscerpiranoga korpusa iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske sa suvremenim hrvatskim pravnim terminima. Utvrđeno je da je stoljetna tradicija pravne terminologije dovela do manjih leksičkih razlika kod nazivlja u Drugom svjetskom ratu u odnosu na pravno nazivlje suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika. Bitnije su razlike uočene na pravopisnoj razini; zapisivanje refleksa jata, neprovođenje glasovnih promjena, imenica na *dak*, *-dac*, *-tak* i *-tac*.

Ključne riječi: terminologija, pravna terminologija, zakoni, jezična politika u NDH, morfonološki pravopis, Hrvatski pravopis, pravopis

Summary

Croatian legal terminology has its official beginning in the middle of the 19th century when the Croatian language became official. At that time in the Habsburg Monarchy was created the first four-language legal dictionary in which the Croatian language also found its place. Since then many Croatian linguists and lawyers have worked to systematize Croatian legal terminology and its independent development. The government in the Independent State of Croatia sought to return to the Croatian written tradition and opted for morphological solutions regarding spelling. This master thesis contains a comparison of the excerpted corpus from the period of the Independent State of Croatia with modern Croatian legal terms. It has been established that the centuries-old tradition of legal terminology has led to minor lexical differences in terminology in the Second World War in relation to the legal terminology of the modern Croatian standard language. More important are the differences at the orthography level; recording *jat*, not conducting voice changes, nouns on *dak*, *-dac*, *-tak* and *-tac*.

Key words: terminology, legal terminology, laws, language politics in the Independent State of Croatia, morphological orthography, Croatian orthography, orthography

1. Uvod

Cilj je ovoga rada dati uvid u povijesni razvoj hrvatskoga pravnoga nazivlja, prikazati razvoj hrvatske pravne terminologije te usporediti pravne nazive Nezavisne Države Hrvatske s odabranim suvremenim pravnim nazivima. Budući da pravo ima veliku ulogu u uređenju države, prvi dio rada upoznat će nas s hrvatskim pravnim jezikom, pravnom komunikacijom te s pojmom pravne terminologije i pravnoga nazivlja. Rad će sadržavati stajališta jednoga od najboljih jezikoslovnih i nazivoslovnih stručnjaka Mile Mamića, koji je svoj cjelokupni znanstveni rad usmjerio istraživanju povijesti hrvatskoga pravnoga nazivlja. Prikazana je Mamićeva podjela hrvatskoga pravnoga nazivlja na pretkodifikacijsko i kodifikacijsko razdoblje.

Budući da se ovaj rad bavi hrvatskom pravnom terminologijom u doba Nezavisne Države Hrvatske, u radu se daje samo kratki uvid u predkodifikacijsko razdoblje hrvatskoga pravnoga nazivlja te se u sklopu pretkodifikacijskoga razdoblja navode prvi pravni spomenici koji datiraju još od srednjega vijeka. Nakon pretkodifikacijskoga razdoblja, u kodifikacijskom razdoblju poseban je naglasak na načine nastajanja hrvatske pravne terminologije sredinom 19. stoljeća. Izdvojene su osobe koje su dale svoj doprinos u stvaranju hrvatske pravne terminologije, poput Bogoslava Šuleka i Vladimira Mažuranića. Veliku ulogu u stvaranju osnova hrvatskoga pravnoga nazivlja i pravne terminologije imalo je i Hrvatsko pravničko društvo te časopisi *Pravdoneša* i *Mjesečnik*, koji su se bavili pravnim pitanjima.

Za početak izgrađivanja sustava hrvatskoga pravnoga i političkoga nazivlja Mile Mamić naveo je 1853. godinu kad je u Wienu objavljen veliki četverojezični (njemačko-hrvatsko-srpsko-slovenski) rječnik pravnih i političkih naziva, *Juridisch-politische Terminologie, Deutsch-kroatische, serbische-slovenische Separat-Ausgabe*. Kako je 1848. godine hrvatski jezik postao službeni, a nije bio dovoljno razvijen da bi se njime zadovoljile komunikacijske potrebe, odlučilo se proširiti leksik hrvatskoga jezika te stvoriti moderan sustav pravnoga i političkoga nazivlja koji će odgovarati suvremenim potrebama na području prava. Sukladno toj inicijativi, vlast u Beču organizirala je izradu pravnoga i političkoga nazivlja za sve slavenske jezike Habsburške Monarhije. U sklopu toga projekta odbor hrvatskih, srpskih i slovenskih pravnika i filologa sastavio je četverojezični njemačko-hrvatsko-srpsko-slovenski rječnik. U to je vrijeme započelo i prevođenje austrijskih zakona te su se također rješavala leksičko-terminološka pitanja, pa su mnogi novi pravni pojmovi tada prvi put dobili svoje službene hrvatske nazive. Time je, sredinom 19. stoljeća, stvoren temelj modernoj pravnoj terminologiji.

U drugom dijelu rada prikazana je pravna terminologiju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, tj. u razdoblju od 1941. do 1945. godine. Pravna terminologija prikazana je na temelju zakona i uredbi objavljenih u tom razdoblju. Posljednji dio rada prikazuje osnovne značajke pravnoga nazivlja u doba Nezavisne Države Hrvatske u usporedbi s odabranim suvremenim nazivima.

2. Terminologija i nazivlje

Terminologija je bila predmet razmatranja više hrvatskih jezikoslovaca.

Milica Mihaljević¹ u svojem članku *Nazivlje i terminologija*, objavljen u časopisu *Jezik* 1984. godine, navodi da je riječ *nazivlje* domaćega podrijetla i da je tvorbeno proziran. Za riječ *terminologija* tvrdi da je nastala od latinske riječi *terminus*, koja znači međa, granica, cilj, kraj, konac i grčke riječi *logos*, koja znači riječ, govor (Mihaljević, 1984, 148). Govori o razlici između izraza *nazivlje* i *terminologija* te navodi da nazivi jedne struke sačinjavaju njezino nazivlje. S obzirom na struku razlikujemo medicinsko nazivlje, matematičko nazivlje, lingvističko nazivlje, pravno nazivlje. Mihaljević tvrdi da je terminologija znanstvena disciplina koja se bavi stvaranjem i nazivanjem pojmova u određenoj struci ili u svim strukama. Ona proučava stvaranje naziva, strukturu naziva, ujednačavanje pojmova i naziva, odnose među pojmovima i odnose između pojma i naziva, tvorbu pojmovnoga sustava, definicije te metode terminološke leksikografije (Mihaljević, 1984, 149).

Ipak, većina autora suvremenih rječnika smatra da su pojam nazivlja i terminologije sinonimi. Tako je u *Rječniku hrvatskoga jezika* pojam terminologije i nazivlja istoznačan te stoji da je »nazivlje ukupnost ili popis stručnih naziva, sin. terminologija« (Anić, 2007, 281).

Također i prema *Anićevu školskom rječniku hrvatskoga jezika* nazivlje i terminologija znače isto te označavaju »ukupnost ili popis stručnih naziva« (2015, 587).

Autori *Školskoga rječnika hrvatskoga jezika* navode da su pojam terminologija, nazivlje i nazivoslovlje sinonimi. Stoga, u *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* možemo pronaći definiciju terminologije koja glasi da je »terminologija interdisciplinarna znanost koja se bavi proučavanjem pojmova, naziva i nazivlja; sin. nazivoslovlje 2. v. nazivlje« (2012, 784), za nazivlje navode da je to »sustav naziva u kojoj struci ili području, sin. terminologija« (2012, 368), a za nazivoslovlje navode potpuno istu definiciju kao za terminologiju »interdisciplinarna znanost koja se bavi proučavanjem pojmova, naziva i nazivlja, sin. terminologija« (2012, 368).

U *Velikom rječniku hrvatskoga standardnoga jezika* navedeno je da terminologija ima dva značenja, a to je 1. »ukupnost naziva potrebnih jednom znanstvenim području, nekoj struci ili djelatnosti, sin. nazivlje«; 2. »znanstvena grana koja se bavi proučavanjem pojmova, naziva

¹ Milica Mihaljević diplomirala je engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1984. Doktorirala je na istom fakultetu 1991. godine. Područja su njezina interesa terminologija, standardni jezik, jezično planiranje, leksikologija i leksikografija. Sudjelovala je u procesu stvaranja STRUNE, terminološke baze hrvatskoga strukovnog nazivlja te u procesu stvaranja dviju međunarodnih terminoloških baza: EMITEL i "Multilingual Archival Terminology" (<http://ihjj.hr/istrazivac/milica-mihaljevic/40/>, pristupljeno 12. svibnja 2020).

i nazivlja, obuhvaća usustavljivanje i definiranje pojmova te prikazivanje nazivlja na osnovi utvrđenih načela i metoda; znanost o terminima, sin. nazivoslovlje« (2015, 1552).

Danas se terminologijom u hrvatskom jeziku bave jezikoslovci u suradnji sa stručnjacima pojedinih područja, jer sami jezikoslovci nemaju specifična znanja pojedinih matematičkih, medicinskih tehničkih i drugih struka, a stručnjaci tih struka nemaju lingvistička znanja. Stoga je nužna njihova suradnja na izgradnji stručnoga nazivlja.

Od institucija koje su danas usmjerene na terminološka pitanja valja istaknuti Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Odsjek za kroatologiju Fakulteta hrvatskih studija, kroatističke katedre pri filozofskim fakultetima i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Potonji je čak formirao internetsku stranicu naslovljenu *Hrvatski terminološki portal*, na koju se dalje referiram kraticom HTP.

Najprije želim odrediti opseg značenja termina *terminologija* i *nazivlje*, jer je u suvremenoj literaturi zamjetno da u njihovu razumijevanju postoji određeno neslaganje.

Znanstvenici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje na *Hrvatskom terminološkom portalu* o tom iznose stav da *terminologija* ima dva značenja:²

1. »Terminologija se odnosi na stručne nazive ili termine koji se upotrebljavaju u nekom znanstvenom, tehničkom, umjetničkom ili sportskom području. U tom je značenju terminologija istoznačna s *nazivljem*. Ponekad se terminologijom podrazumijeva i ukupnost svih strukovnih nazivlja u nekom jeziku« (HTP, s. a.).

2. »Terminologiju kao znanost i u tom je značenju riječ terminologija istoznačna s *nazivoslovljem*« (HTP, s. a.).

Autori iz Instituta tvrde da u uporabi ipak prevladava *terminologija*, a možemo ju najjednostavnije definirati kao »disciplinu koja se bavi proučavanjem naziva i njihove upotrebe. U tom je proučavanju bitan odnos između naziva i odgovarajućih pojmova te uspostavljanje strukturiranoga sustava naziva unutar konkretne struke« (HTP, s. a.). I u tom se značenju u uporabi mogu razlučiti dva podznačenja: 1. terminologija kao znanstvena teorija i 2. terminologija kao praktična disciplina, tj. metodologija za prikupljanje, opis i prikaz nazivlja u terminološkim bazama ili pojmovnicima, strukovnim rječnicima i dr. Takav praktični terminološki rad zasnovan na primjeni ustanovljenih terminoloških načela preciznije je nazivati *terminografijom* (HTP, s. a.). Predmet je ovoga rada terminologija pravne struke.

² URL: <http://nazivlje.hr/clanak/sto-je-terminologija/9/> (pristupljeno 19. veljače 2020.)

3. Teorija pravne terminologije

3.1. Jezik prava

Jezik prava jezik je struke koji je stvoren za potrebe stručne komunikacije. Nikola Visković³ (1989, 16) opisuje jezik prava kao »jezični podsistem koje upotrebljavaju osobe nadležne da izriču pravne norme, opće i pojedinačne, zatim pravnici u njihovom praktičnom i znanstvenom radu te svi oni koji obavljaju jezične radnje ponavljajući načine izražavanja normotvoraca i pravnika«. Iz navedene definicije možemo primijetiti kako jezik prava nije ograničen samo na komunikaciju među stručnjacima pravne struke, nego se upotrebljava i u prenošenju poruka građanstvu i pojedincima. U tom se slučaju jezik prava pojavljuje u obliku pravnih norma, sudskih rješenja, ugovora, oporuka i dr. Prema Heikkiju Mattili jezik prava smatra se jednim od najstarijih jezika struke te se intertekstualno može kombinirati i s drugim jezicima struke. Jezik prava dijeli se na jezik sudstva, odvjetništva, zakonodavstva, uprave te jezik pravne znanosti i publicistike. Jezik pravne znanosti i publicistike u većoj je mjeri slobodan u izražavanju, uporabi znanstvenoga nazivlja i latinizma, a jezik sudstva izrazito je formalan i arhaičan (Mattila, 2006, 4).

3.2. Pravna komunikacija

Bitna je odrednica svakoga društva da je ono uređeno društvo u kojem i država i pravo imaju ključnu ulogu u uređivanju ponašanja i odnosa. Pravo ima zadaću urediti ponašanja vlasti i građana na prihvatljiv i funkcionalan način. Kako bi vlast mogla urediti odnose u društvenoj zajednici, ona to mora činiti posredstvom jezika kao osnovnoga oblika komunikacije. Pravo države mora biti jasno iskazano kako bi moglo ostvariti svoju ulogu. Stoga je pravni jezik bitan čimbenik kojim se provode pravni postupci.

Dakle, možemo primijetiti kako pravo ne bi moglo postojati bez jezika. Visković naglašava da su »pravnici oduvijek bili svjesni činjenice da je pravo u osnovi jezična djelatnost s vrlo 'osjetljivim' posljedicama u obliku obveza, kazni itd.« Prema Viskoviću jezik je osnovno sredstvo pravnoga djelovanja kojim pravo postiže svoj cilj, odnosno provodi pravdu. Preduvjet za uspostavljanje pravnoga poretka uređenje je pravnih odnosa, a to se postiže djelovanjem, tj. pisanom ili usmenom komunikacijom (Visković, 1989, 8).

³ Hrvatski pravnik, sveučilišni profesor, publicist i prevoditelj.

Pravnu komunikaciju Visković opisuje kao »djelovanje kojim jedan subjekt upućuje drugom subjektu (ili subjektima) jednu pravnu pouku referirajući se na neke pravne objekte s namjerom da utječe na njegovo ponašanje radi ostvarenja stanovitih (svojih, njegovih, širih) interesa i vrijednosti«. To bi se moglo opisati kao »razmjena poruka između zakonodavaca, sudaca, odvjetnika građana koji su ugovorne strane ili politički subjekti kao pošiljatelji poruka i građana, sudaca, odvjetnika i drugih kao primatelj poruka« (Visković, 1989, 29). Spomenute poruke sadrže u sebi određene pravne odnose koji mogu biti ekonomskoga, političkoga ili psihološkoga karaktera, a ono što je za njih karakteristično neka je konfliktna situacija. Iz poruke se jasno saznaje sadržaj tih pravnih odnosa na način koji je u skladu s interesima određene grupe ljudi ili pojedinaca (državne vlasti, poslodavaca, oštećene strane u građanskom deliktu, građanima kao ugovorne strane i dr.) (Visković, 1989, 20). »Prema svrsi i sadržaju pravne poruke se dijele na: pravne norme (običajne, zakonske, sudske, ugovorne, upravne), druga preskriptivna stajališta (prijave, molbe, tužbe, itd.) i indikativna stajališta (izjave, konstatacije, obrazloženja)« (Visković, 1989, 20).

Među najvažnije pravne poruke ubrajaju se pravne norme koje Visković opisuje kao »sredstvo društvene kontrole kojima se uspostavljaju obveze, ovlaštenja, utvrđuju delikti i sankcije za ponašanje pravnih osoba u različitim pravnim odnosima. Prijave, molbe, tužbe i slične preskriptivne poruke izvršavaju normativna značenja iz pravnih normi, dok se izjavama, konstatacijama i obrazloženjima utvrđuju činjenice koje su važne za pokretanje, obranu i izvršavanje normi i preskriptivnih stavova« (Visković, 1989, 21-22).

Budući da je pravo prisutno u svim sferama života, jezik prava povezan je s općim jezikom te se u velikoj mjeri koristi i riječima općega jezika. Riječi općega jezika dobivaju svoj "pravni karakter" kad se upotrebljavaju u pravnom kontekstu te kad označavaju neki pravni odnos (Mattila, 2006, 109).

4. Istraživanje hrvatskoga pravnoga nazivlja

Najvažniji suvremeni proučavatelj hrvatskoga pravnoga nazivlja i njegove povijesti svakako je Mile Mamić. O njemu pišu Boris Bakota i Jadranka Mlikota: »Kada je riječ o hrvatskom pravnom nazivlju, u hrvatskom je jezikoslovlju među vodećim suvremenim stručnjacima Mile Mamić. Autor je brojnih radova u knjizi *Jezičnih savjeta* te dviju knjiga – *Temelja hrvatskoga pravnoga nazivlja* (1992., 2 1999.) i *Hrvatskoga pravnoga nazivlja* (2004.) – koje istražuje i s općejezičnoga i s nazivoslovnoga gledišta« (Bakota i Mlikota, 2012, 3). Također navode da je bio član Odbora za zakonodavstvo Hrvatskoga (državnoga) sabora te je nakon osamostaljenja Republike Hrvatske cjelokupnim svojim znanstvenim radom dao vrijedan prinos istraživanju hrvatskoga pravnoga nazivlja od sredine 19. stoljeća do danas.

Nadalje ističu Marka Lukendu koji je 90-ih godina 20. stoljeća dao svoj doprinos u časopisima *Jezik* i *Odvjetnik* te tako potpomogao vraćanju hrvatskih naziva hrvatskomu jeziku i njegovoj pravnoj struci (Bakota i Mlikota, 2012, 3). Od suvremenih jezičnih savjetnika koji se dotiču i pitanja pravnoga nazivlja, uz *Jezične savjete* Mile Mamića te zbornik *Govorimo hrvatski*, navode još *Jezične savjete* Lane Hudeček, Milice Mihaljević i Luke Vukojevića u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2010.), u kojima su razriješene i jezične nedoumice vezane uz pravno nazivlje (Bakota i Mlikota, 2012, 4).

Mile Mamić navodi da o povijesti hrvatskoga pravnoga nazivlja sažeto piše i Vladimir Mažuranić⁴ u svojem glavnom djelu *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Mamić smatra da, ako želimo što dublje prodrijeti u hrvatsku pravnu prošlost i što temeljitije upoznati njezino pretkodifikacijsko razdoblje i hrvatsko pravno nazivlje u njemu, izvrsno će nam poslužiti Mažuranićevo *Prinosi*. Mamić (1992, 5) u samom predgovoru svoje knjige *Temelji hrvatskoga pravnoga nazivlja* polazi od činjenice da ne smijemo zaboraviti predkodifikacijsko razdoblje pravnoga jezika i postojanje tisućljetne hrvatske pravne tradicije. Kako bi nam dao potpuniju sliku toga navoda citira Vladimira Mažuranića: »Od Kotora i Dubrovnika do Istre, po župah hrvatskih u sadašnjoj Bosni, Dalmaciji i Hrvatskoj nalazimo tragove službenomu

⁴ Vladimir Mažuranić (1845.-1928.) hrvatski pravnik, redoviti član JAZU i njezin predsjednik, počasni član Češke akademije znanosti, Poljske akademije znanosti i Učenoga društva u Lavovu u Ukrajini. Najvažnije je njegovo djelo *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* (1908.-1922.), u kojem je skupljena, obrađena i primjerima potkrijepljena pravno-povijesna rječničko nasljeđe hrvatskoga nazivlja iz pravnih i drugih povijesnih spomenika (Kovačec, 2005, s. v. Mažuranić, Vladimir).

hrvatskomu jeziku zapadnoga govora... Pravni spomenici, iz tih predjela potječući, što nam ih je sudbina spasila iz vrtloga burnih vjekova, svjedoci su nam, da onaj bludi, tko misli, da je jezik naš, kao službeni jezik, pravnički, jezik, mlad, nov«. (Vladimir Mažuranić, „O rječniku pravnoga nazivlja“, Rad JAZU, 150, str. 236).

Za upoznavanje sustava hrvatskoga pravnoga nazivlja kodifikacijskoga razdoblja do godine 1918. može nam pomoći knjiga Mile Mamića *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja* (Zagreb, 1922.).

Za ovaj je rad od velike važnosti istraživanje Mile Mamić objavljeno u knjizi *Temelji hrvatskog pravnog nazivlja* (1992). Mile Mamić jedan je od ponajboljih jezikoslovnih i nazivoslovnih stručnjaka, koji je cjelokupni znanstveni rad usmjerio pitanjima hrvatskoga pravnoga jezika. Bavio se je istraživanjem pravne terminologije druge polovice 19. stoljeća, a za polazište toga istraživanja koristio je hrvatsko pravno nazivlje sadržano u prvom rječniku pravno-političkoga nazivlja *Juridisch-politische Terminologie* (1953). Taj je rječnik nastao na temelju njemačkoga predloška, pa tako u prvom dijelu istraživanja Mamić uspoređuje njemačke termine s njihovim hrvatskim prijevodima te utvrđuje utjecaj njemačkoga jezika na hrvatsko nazivlje.

U drugom dijelu Mamić sadržaj rječnika najprije uspoređuje s terminologijom koju koriste zakoni iz zbirke *Hrvatski zakoni* nastale 1880-ih i 1890-ih. Na kraju istraživanja Mamić zaključuje da su nove riječi nastale prevođenjem njemačkih termina, utvrđuje češke utjecaje na jezik te govori o posuđivanju riječi iz srpskoga i slovenskoga jezika. Smatra da je tim rječnikom otvoren put za stvaranje moderne hrvatske pravne terminologije. Uz istraživanja, Mamić se u svojim djelima zalaže za rekonstrukciju hrvatskoga pravnoga nazivlja te tako u *Hrvatskom pravnom nazivlju* ističe kako je »rekonstrukcija hrvatskoga pravnoga nazivlja složen posao koji zahtjeva suradnju znalaca pravničke i jezične struke« (Mamić, 2004, 85). Smatra da bi zajedno trebali raspraviti o mnogim pitanjima, a zatim iznijeti prijedloge kako bi se mogao donijeti hrvatski pravnojezični savjetnik, koji bi poslužio kao temelj za izradu jednojezičnoga ili višejezičnoga pravnoga rječnika (Mamić, 2004, 85).

Kako bi potaknuo na razmišljanje i raspravu o pojedinim pitanjima hrvatskoga pravnoga jezika i njegova nazivlja, Mamić navodi kako je u časopisu *Jezik* napisao nekoliko priloga te govorio o nekim pitanjima u kratkim emisijama Hrvatskoga radija *Govorimo hrvatski*. Ističe da nije bilo nekih reakcija ni s pravničke ni s kroatističke strane te zaključuje da to znači »da se slažu ili da ne čitaju, odnosno ne slušaju« (Mamić, 2004, 86). Kako bi se problematika hrvatskoga pravnoga nazivlja približila pravnicima i potaknula ih na razmišljanje i suradnju u rješavanju terminoloških pitanja, bila je otvorena stalna rubrika u časopisu *Odvjetnik* pod

nazivom *Hrvatski pravni jezik*. Mamić navodi da je osim njega od jezikoslovaca bio uključen još samo Marko Lukenda. Rubrika je trajala dvije godine (67. i 68. godišta časopisa). Novo uredništvo nije pokazalo osobito zanimanje za jezična pitanja, pa je rubrika u tom obliku prestala. Stoga poziva vrsne hrvatske pravnike i jezikoslovce da se uključe svojim priložima, kolebanjima, sugestijama u rješavanje terminoloških pitanja pravnoga nazivlja (Mamić, 2004, 86).

Koliko se Mile Mamić posvetio hrvatskomu pravnomu nazivlju govori i činjenica da se bavio istraživanjem zastupljenosti pojedinih pravnih termina kroz povijest. Kao polazište uzeo je nazive u današnjem zakonodavstvu te je promatrao zastupljenost toga naziva u pojedinim razdobljima, podrazdobljima i fazama. Bavio se pretkodifikacijskim i kodifikacijskim razdobljem te je došao do ovih zaključaka:

1. Mnoge su riječi u suvremenom našem zakonodavstvu (primjerice *odvjetnik, prisega, županija*) bile potvrđene u našoj pravnoj starini, a pod srpskim utjecajem bile su potiskivane.
2. Hrvatski je pravni jezik prije ujedinjenja sa Srbima imao za mnoge nazive vlastitu riječi (primjerice *izvlastba/izvlaštenje, odvjetnik, oporba, proračun*), a pod srpskim je utjecajem i u nas prevladala tuđica (*eksproprijacija, advokat, opozicija, budžet*).
3. U hrvatskom je pravnom jeziku pod srpskim utjecajem prevladala riječ koja nam je bila zajednička sa srpskim (primjerice *zakletva*, a tipično hrvatska riječ *prisega* bila je potisnuta).
4. Hrvatski se pravni jezik usavršava na vlastiti način i kritički se odnosi prema tradiciji (primjerice *brak, posvojenje, prvostupanjski*) (Mamić, 2004, 87).

Marko Samardžija u knjizi *Jezični purizam u NDH* izričito kaže kako je osobito hrvatsko pravno i vojno nazivlje bilo podvrgnuto srbizaciji. Neki su hrvatski pravni nazivi potisnuti, zamijenjeni srpskima, mnogi novi nazivi načinjeni su suprotno hrvatskoj tradiciji, a u socijalističkom razdoblju mnogi se nazivi uopće nisu pojavili jer nisu bili potrebni. Sve je to dovelo do mnogih terminoloških praznina te Mamić ističe kako sve to nameće našim pravnicima, jezikoslovcima i jezičnim stručnjacima da u skladnoj suradnji preispituju hrvatsko pravno nazivlje, da što bolje upoznaju hrvatsku pravnojezičnu tradiciju prije tih dvaju lomova te da iz njih crpe temeljne spoznaje za usavršavanje i popunjavanje sustava hrvatskoga pravnoga nazivlja (Mamić, 2004, 87).

Mile Mamić (2004, 73) navodi da »hrvatsko pravno nazivlje kao bitnu sastavnicu hrvatskoga pravnoga jezika valja neprestano preispitivati, usavršavati i popunjavati«. U nastavku rada donosim nekoliko Mamićevih inspirativnih činjenica za stvaranje modernoga

sustava hrvatskoga pravnog nazivlja: 1. Ne zanemarujući hrvatsku pravnu povijest pretkodifikacijskoga razdoblja, temelji sustava hrvatskoga pravnoga nazivlja kodifikacijskoga razdoblja stvoreni su sredinom 19. stoljeća. 2. Promatrajući sustav hrvatskoga pravnoga nazivlja statički i dinamički i visoko ga vrednujući s nazivoslovnoga gledišta ističu se dva obilježja u tom sustavu, a to su jezični purizam, koji pri kraju 19. stoljeća u pogledu općeprihvaćenih internacionalizama malo slabi, i težnja za ekonomičnošću naziva, koji se najčešće očituje kao pojednočlanjenje (univerbizacija). To su dva obilježja po kojima se hrvatski pravni jezik toga razdoblja znatno razlikovao od srpskoga i slovenskoga (Mamić, 2004, 73).

5. Povijest hrvatske pravne terminologije

Mile Mamić (2004, 80) hrvatsku pravnu povijest dijeli u dva razdoblja: 1. pretkodifikacijsko razdoblje; 2. kodifikacijsko razdoblje.

Pretkodifikacijsko razdoblje obuhvaća vrijeme od najstarijih zapisa pravnoga sadržaja do sredine 19. stoljeća. Mamić pretkodifikacijsko razdoblje dijeli u dva podrazdoblja: a) podrazdoblje parcijalne regulative (do 1778. godine); b) podrazdoblje pokušaja usustavljanja (od 1778. do 1853. godine).

Kodifikacijsko razdoblje obuhvaća vrijeme od 1853. godine do danas. Ono je također podijeljeno u nekoliko podrazdoblja: a) podrazdoblje stvaranja sustava hrvatskoga pravnoga nazivlja (od 1853. do 1918. godine); b) podrazdoblje rashrvaćivanja hrvatskoga pravnoga nazivlja (od 1918. do 1990. godine); c) podrazdoblje čišćenja hrvatskoga pravnoga nazivlja (uspostava kontinuiteta s tradicijom).

Mamić govori o lomu koji se je dogodio 1918. godine kad »počinje podrazdoblje rashrvaćivanja hrvatskoga pravnoga nazivlja u kojem se zbog jakog unitarizma i u hrvatskom jeziku sustavno provodi 'jednačenje po srpskosti' posebno nakon uvođenja diktature« (Mamić, 2004, 73). Izbor štokavštine kao osnovice za književni jezik svih Hrvata u doba Preporoda vremenski koindicira sa sličnim izborom na srpskoj strani. Naime, Karadžić tada jezik srpskih »svinjara i govedara«, gotovo bez ikakve srpske pisane tradicije, uzdiže na razinu književnoga jezika. Činjenica da je i taj jezik bio također na štokavskoj osnovici dovela je do daljnjega konvergentnoga razvoja hrvatskoga i srpskoga jezika. Taj je razvoj sve do 1918. bio bez nametanja i nasilja sa srpske strane. Ali od 1918. godine, osobito od 1918. počinje otvoreno nasilje nad hrvatskim narodom i jezikom. Jak unitarizam s velikosrpskim predznakom obilježio je čitavo to podrazdoblje, obje njegove faze, monarhističku i socijalističku (Mamić, 2004, 73).

Mile Mamić (2004, 85) zalaže se za rekonstrukciju hrvatskoga pravnoga nazivlja kakvo je bilo prije spomenutih lomova te navodi kako bi trebalo učiniti:

1. Ukloniti sve nepotrebne srbizme koji su nasilno ušli u hrvatski pravni jezik.
2. Ukloniti i druge tuđice koje su pod utjecajem srpskoga jezika i zamijeniti ih odgovarajućim hrvatskim nazivima (primjerice *budžet* → *proračun*, *pasoš* → *putovnica*, *abolacija* → *oprost*).
3. Razriješiti nepotrebnu sinonimiju u hrvatskom pravnom nazivlju.

4. Uskladiti terminološki izvorne hrvatske zakone (nakon 1990.) svjesni da nas prijašnji zakoni u terminološkom smislu ne obvezuju (slobodno upotrijebimo *skrbnik* umjesto *staratelj*, *kazneni* umjesto *krivični*).

5. U skladu s hrvatskom terminološkom tradicijom i po uzoru na druge europske narode popuniti sve terminološke praznine koje su nastale zakržljanim razvojem u socijalističkom razdoblju.

Podrazdoblje rashvaćivanja hrvatskoga pravnoga nazivlja autor dijeli u dvije faze: a) monarhistička faza (od 1918. do 1941. godine); b) socijalistička faza (od 1945. do 1990. godine). Te su dvije faze razdvojene kratkotrajnim postojanjem Nezavisne Države Hrvatske, u kojoj se pokazuju slične težnje kao u podrazdoblju čišćenja hrvatskoga pravnoga nazivlja, ali rezultati tih nastojanja ugušeni su nestankom NDH s europskoga zemljovida (Mamić, 2004, 81).

5.1. Predkodifikacijsko razdoblje

U predkodifikacijsko razdoblje, tj. podrazdoblje parcijalne regulative ubrajamo pravne dokumente na koje nailazimo još od prvih pisanih spomenika. Jedan je od najpoznatijih spomenika hrvatske pisane kulture Bašćanska ploča, koja datira oko 1100. godine, a predstavlja povijesni i pravni dokument. Prema Josipu Miletiću ⁵»riječ je o darovnici hrvatskoga kralja Zvonimira na ‘dragom kamenu hrvatskoga jezika’ uz prvo spominjanje vladareva imena na hrvatskome jeziku« (Miletić, 2015, 81).

U tom razdoblju nastaju i prve pisane isprave koje govore o razvoju pravosuđa i zakonodavstva, a to su srednjovjekovni statuti naših gradova. Srednjovjekovni statuti bili su zakonske odredbe i pravila kojima se uređivalo zakonodavstvo. Josip Miletić (2015, 82) navodi sljedeće isprave, tj. najvažnije statute od XII. do XVI. stoljeća, a to su: Korčulanski statut iz 1214., Vinodolski zakonik iz 1288., Statut grada Splita iz 1312., Poljički statut iz 1440., Senjski statut iz 1388., Vrbničko-krčki također iz 1388. te Buzetski iz 1430. godine. Navedeni statuti predstavljali su najvažniju pravnu regulativu svojega vremena (Miletić, 2015, 81). Pokrivali su

⁵ Doc. dr. sc. Josip Miletić bio je od 1997. godine zaposlen na Filozofskom fakultetu u Zadru kao znanstveni novak na projektu *Hrvatsko pravno nazivlje*, glavnog istraživača prof. dr. sc. Mile Mamića. I kasnije je objavio nekoliko znanstvenih radova u kojima se bavio takvom vrstom nazivlja, primjerice rad *Hrvatsko kaznenopravno nazivlje*, *Hrvatsko kaznenopravno nazivlje: hrvatska i europska kulturna stečevina*, *Srpski jezični utjecaj na hrvatsko kaznenopravno nazivlje*, *Promjene stranih riječi u hrvatskome pravnom nazivlju te njihova zastupljenost u Klaićevu “Rječniku stranih riječi”* (<https://www.unizd.hr/kroatistika-slavistika/nastavnici/josip-miletic>, pristupljeno 13. svibnja 2020).

problematiku kaznenoga, građanskoga i upravnoga prava. Zbog tih elemenata imali su značenje zakona. »Premda nisu bili na snazi na području cijele Hrvatske, nepobitno svjedoče o stoljećima kontinuiteta primjene zakonodavstva na hrvatskom tlu i uporabi hrvatskoga jezika na sudu« (Miletić, 2015, 81).

Važno je istaknuti i privilegije koje su ugarsko-hrvatski kraljevi davali slobodnim gradovima. Miletić navodi povlasticu Bele IV. zagrebačkomu Gradecu 1242., Varaždinu 1220., Samoboru 1242., zatim vojvode Kolomana Virovitici 1234., Križevcima 1252., Ludovika I. Koprivnici 1356. godine (Miletić, 2015, 81). Dobivanje povelje slobodnoga kraljevskoga grada, osim uzdizanja urbanoga naselja u hijerarhiji gradskih naselja, osiguravalo je njegovim građanima određenu gradsku samoupravu (biranje sudaca i članova gradskoga magistrata iz redova građana). Uz to, Miletić navodi da su građani bili oslobođeni plaćanja nekih poreza, imali su slobodu kretanja, raspolaganja vlastitom imovinom i nasljedstvom. Slobodni kraljevski gradovi nisu bili podložni vlastelinskoj jurisdikciji, a od početka XV. stoljeća imali su pravo sudjelovanja u Saboru (svi zajedno kao jedna plemićka osoba) (Miletić, 2015, 81).

Mile Mamić za granicu podrazdoblja parcijalne regulative i podrazdoblja pokušaja usustavljanja uzeo je objavljivanje znamenitoga pravnoga djela *Opchinska naredba od zlocsiinstvah i njihovih pedepsah* (Budim, 1788.). To je prijevod kaznenoga zakonika Josipa II., što ga je preveo Ivan Matković iz Požege. Uz to djelo pridružuje i *Skupozakonik iliti naredbe cesarske kraljeve varhu zlocinstva i pedipse odredjene protiv zlocinzem* (Zadar, 1804.). Bio je to prijevod austrijskoga kaznenoga zakonika iz 1803. godine. Ta su djela bila pokušaji usustavljanja kaznenoga zakonodstva, pa i stvaranja odgovarajućega hrvatskoga pravnoga nazivlja. Za svaki njemački ili latinski kaznenopravni naziv pokušalo se stvoriti odgovarajuću hrvatsku riječ (Mamić, 1992, 7).

5.2. Kodifikacijsko razdoblje

Prema Josipu Torbaru⁶ (1896, 174) »1848. godine narodni jezik postao je službeni te je bilo potrebno osmisliti nove političke i pravne nazive koji bi se koristili umjesto njemačkih i latinskih naziva«. Time bi politički život mogao funkcionirati bez većih prepreka. Godine 1848.

⁶ Josip Torbar (1824.-1900.) hrvatski prirodoslovac, pedagog i političar. Bio je član JAZU od osnutka, njezin tajnik, predstojnik i predsjednik Matematičko-prirodoslovnoga razreda. Kao zastupnik u Hrvatskom saboru zauzimao se jeza samostalnost i cjelokupnost Hrvatske. Pokrenuo je (s Vatroslavom Jagićem i Franjom Račkim) publikaciju *Književnik*, preteču niza *Rad JAZU*. Bavio se je astronomijom, biologijom, geologijom, meteorologijom, klimatologijom, poviješću i popularizacijom znanosti (Ravlić, 2008, s. v. Torbar, Josip).

banski namjesnik Mirko Lentunaj zamolio je Bogoslava Šuleka za pomoć u novonastaloj situaciji u kojoj bi mogao nastati »metež i nesporazumljenje u izrazima, što bi sudci i odvjetnici svaki po svojoj ćudi juridičke izraze kovati htjeli, mogli i morali« (Torbar, 1896, 174). »Šulek je bio imenovan suodbornikom u Odbor za juridičke izraze čiji je zadatak trebao biti izrada prikladne pravne terminologije« (Torbar, 1896, 174). No, Zlatko Vince (1990, 559) navodi kako spomenuti odbor »nije ni počeo ozbiljno raditi zbog novih političkih okolnosti koje su nastale u Habsburškoj Monarhiji i potaknule Beč da inicira izradu pravno-političke terminologije za sve jezike Monarhije«.

5.2.1. Prvi njemačko-hrvatski rječnik pravno-političkoga nazivlja

Najvažnije podrazdoblje u hrvatskoj pravnoj povijesti, posebno s gledišta izgrađivanja sustava hrvatskoga pravnoga i političkoga nazivlja podrazdoblje je stvaranja sustava hrvatskoga pravnoga nazivlja. Za početak toga podrazdoblja Mamić navodi 1853. godinu, kad je objavljen veliki četverojezični (njemačko-hrvatsko-srpsko-slovenski) rječnik pravnih i političkih naziva *Juridisch-politische Terminologie, Deutsch-kroatische, serbische-slovenische Separat-Ausgabe* (Beč, 1853.).

Izdavanje toga četverojezičnoga rječnika potaknuo je i Oktroirani ustav, koji je proglašen 1849. godine. Oktroiranim je ustavom u Habsburškoj Monarhiji doneseno načelo o jednakosti svih naroda u Monarhiji. Prema Mamiću (1992, 7) »preduvjet uspostavi takve jednakosti bila je jednakost nacionalnih idioma svih naroda Monarhije koja se je ponajprije morala očitovati u ravnopravnoj upotrebi tih jezika u upravi i zakonodavstvu«. Ministarskom naredbom od 4. ožujka 1849. svi su se austrijski zakoni trebali prevesti s njemačkoga jezika na ostale jezike Monarhije te su trebali biti tiskani na državni trošak. Pojavio se je problem s jezicima koji su već dulje vrijeme bili isključeni iz uporabe u javnom životu. Navedeni jezici nisu bili dovoljno izgrađeni, tj. nedostajali su im potrebni stručni nazivi, te stoga nisu bili dorasli novim komunikacijskim potrebama (Mamić, 1992, 7). No već je u srpnju 1849. na poticaj Visokoga carskoga kraljevskoga ministarstva pravosuđa u Beču osnovan odbor koji je dobio zadatak »da sastavi shodan pravoslovni i državnički nazovnik u svim slavenskim narječjima običnim u austrijskoj cesarevini« (Mamić, 1992, 7). Austrijska je vlada odlučila da se na temelju najvažnijih austrijskih zakona u zadnjih sedamdeset godina izradi »njemačko-slavenski rječnik pravoslovno-političke terminologije za sve slavenske jezike Monarhije kako bi se nacionalni jezici osposobili za upotrebu u upravi i zakonodavstvu« (Mamić, 1992, 7). Odbor su činili tadašnji poznavatelji slavenskih jezika, najugledniji pravници, lingvisti i stručnjaci drugih

struka poput Šafaříka, Kollara, Miklošića, Karadžića, Ivana Mažuranića i drugih. Zadatak im je bio sastaviti rječnik pravno-političkih naziva kojim bi se prvotno služilo uredništvo državnozakonodavnoga lista, a zatim bi se koristio i u općoj uporabi. Terminološki je rječnik početku zamišljen kao zajedničko izdanje za sve slavenske jezike. Voditelj cijeloga projekta bio je slovački filolog Šafařík. U predgovoru češkoga izdanja toga rječnika može se iščitati da odbor na samom početku nije prihvatio zamisao o kojoj je prvotno bilo riječ. Zamisao je bila terminologija koja će biti zajednička češkomu, poljskomu, rusinskomu, slovenskomu i ilirskosrpskomu jeziku Monarhije. Umjesto toga zalagali su se za ideju o »individualizmu sa što većim uzajamnim približavanjem kao ideji koju je u skorije vrijeme moguće ostvariti. Stoga je dana prednost nacionalnim izdanjima« (Mamić, 1992, 8). Spomenuti Odbor sastojao se je od pet sekcija, a rječnik se je radio posebno za češki, poljski, ukrajinski, slovenski, hrvatski i srpski jezik. Zaključak je bio da će prednost dati riječima koje su zajedničke većini ili barem nekim jezicima. Stoga su se sekcije redovito sastajale kako bi zajednički rješavale poteškoće zajedničke svim jezicima, a svaki je član odbora mogao komentirati rješenja drugih sekcija. Konačnu odluku za svoj jezik ipak je donosila svaka sekcija zasebno (Mamić, 1992, 7).

Južnoslavenska sekcija pobrinula se je da za južnoslavenske jezike izdanje bude zajedničko te je donesena odluka o zajedničkom tiskanju slovenskoga, hrvatskoga i srpskoga izdanja. Tako su sastavljeni odvojeni nacionalni odbori za slovensko i za „hrvatskosrpsko narječje” (Mamić, 1992, 8). Odbor za hrvatski i srpski jezik sačinjavali su najbolji hrvatski i srpski jezikoslovci i pravnici: Stjepan Car, Vuk Stefanović Karadžić, Ivan Mažuranić i Božidar Petranović. U rujnu je iz odbora istupio Ivan Mažuranić, a na njegovo je mjesto izabran hrvatski pjesnik, književnik i prevoditelj Dimitrije Demeter.

Kako se Karadžić zalagao za potpuno jedinstvo hrvatsko-srpskoga izdanja, a Petranović se s time nije slagao, odlučeno je da se srpski i hrvatski zbog različitosti pisama moraju zasebno obraditi. Dimitrije Demeter ⁷postao je urednik hrvatskoga izdanja, a Božidar Petranović ⁸srpskoga. Demeter u predgovoru rječnika objašnjava zbog čega je došlo do te odluke. Navodi da, iako se je odbor zalagao za jednaku terminologiju za hrvatsko i srpsko narječje, to im nije

⁷ Dimitrija Demeter (1811.-1966.) hrvatski književnik i kazališni djelatnik. Istupanjem Ivana Mažuranića, od 1849. surađuje s Vukom Stefanovićem Karadžićem, Božidarom Petranovićem, Franom Miklošićem i dr. na izradbi terminološkoga rječnika *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* (Beč 1853.) (Brozović, 2001, s. v. Demeter, Dimitrija).

⁸ Božidar Petranović (1809.-1874.) hrvatski pravnik i pisac. Od 1848. bio je zastupnik u austrijskom parlamentu, gdje je pristao uz federalističku stranku te se je zauzimao za uvođenje hrvatskoga jezika u urede i škole. Sljedeće je godine u Beču, zajedno s Karadžićem, Ivanom Mažuranićem i F. Miklošićem, sudjelovao u radu komisije za izradbu *pravoslovnoga nazivlja* (pravnoga nazivlja). Sudjelovao je u pokretanju prvoga hrvatskoga pravnog časopisa *Pravdoša* (1851.), u kojem je bio glavni suradnik. Jedan je od utemeljitelja Matice dalmatinske 1862. i njezin prvi predsjednik do 1874. Bio je član JAZU i počasni dvorski savjetnik (Ravlić, 2006, s. v. Petranović, Božidar).

uspjelo jer je srpski bio pun crkvenih i ruskih izraza. Smatrali su da bi odluka da se ne upotrebljavaju naišla na prevelik otpor sa srpske strane, dok bi pak bilo nemoguće primiti ih u “hrvatsko narječje”, koje se »stopram u novije vrijeme podignuto na pismeni jezik i zato se je većma uzdržalo u svojoj izvornoj i pučkoj prostoti« (*Juridisch politische Terminologie*, 1853, 4). Tako je odlučeno da se Petranoviću, kao poznavatelju »slaveno-srbskoga književnog jezika dopusti da uključi takve termine u srpsko izdanje, tamo gdje bude smatrao da su prijeko potrebni. Na tim mjestima u hrvatskom izdanju birani su termini koji po mišljenju svih drugih članova odbora odgovaraju ‘hrvatskomu narječju’« (*Juridisch politische Terminologie*, 1853, 4) Tako je nastao četverojezični pravno-politički rječnik za južnoslavenske narode *Juridisch politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs, deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe* (Beč, 1853.), a time i prvi njemačko-hrvatski rječnik pravno-političke terminologije. U hrvatskom dijelu rječnika mnogi njemački pravni nazivi dobili su svoje hrvatske istoznačnice te je zbog toga hrvatski dio rječnika od iznimne važnosti za razvoj hrvatskoga pravnoga nazivlja. Mamić (1992, 8) navodi da je odbor davao prednost narodnomu jeziku te da su uzimali stare hrvatske pravne nazive kad god ih je bilo. U slučaju da nisu mogli pronaći odgovarajući pučki izraz, koristili su se riječima ostalih slavenskih jezika.

5.2.2. List Pravdonoša (1851.-1852.)

Zlatko Vince (1990, 379) navodi da je u Zadru od 1849. do 1852. godine izlazio upravno-službeni list u kojem su na talijanskom, njemačkom i hrvatskom tiskani zakoni i naredbe dalmatinske vlade *List zakonah i dilopisah vlade za Kraljevinu Dalmaciju*. Nastao je nakon reakcije ministra unutarnjih poslova Aleksandra Bacha da se službeni listovi za pojedine nenjemačke narode u Monarhiji objavljuju na njihovim narodnim jezicima.

Godine 1852. počeo je izlaziti i *Pokrajiski list uredovnih spisah za Dalmaciju*. Pisan je hrvatskim jezikom, ijekavskim govorom s postupnim uvođenjem jekavstva. Prilikom uređenja navedenih službenih listova uredništva su imala problem nedostatka prikladnih naziva za upravne i pravne pojmove. Tako je nastala potreba za časopisom koji bi se bavio pravnim pitanjima i pravnim nazivljem, koje je osim za uređivanje službenih listova bilo potrebno i sudstvu i javnoj upravi u Dalmaciji.

Prvi je hrvatski komercijalni list s pravnom tematikom *Pravdonoša*. Počeo je izlaziti u ožujku 1851. godine pod uredništvom Ante Kuzmanića⁹ te se s obzirom na njegovo uredništvo svrstava u korpus publikacija zadarske filološke škole, odnosno zadarskoga književnoga kruga. *Pravdonoša* je izlazio do rujna 1852. godine, a do tada su se izmijenila još dva urednika: Ivan Danilo i Božidar Petranović. Ujedno je to i prvi pravnički list na južnoslavenskom području.

Uz tekstove govora pred sudom na hrvatskom jeziku, članke o jeziku u pravnoj struci, rasprave o leksikološko-terminološkim pitanjima, urednik Ante Kuzmanić u listu je oformio rubriku *Ilirsko Jezikoslovje*, koja je početkom 1852. godine prenaslovljena u *Pravoslavno Jezikoslovje*. Pravno nazivlje u početku je objavljivano na hrvatskom jeziku s objašnjenjima na talijanskom, no kasnije također na njemačkom jeziku.

Urednik Ante Kuzmanić u prvom je broju objasnio razloge pokretanja lista *Pravdonoša*: »Zato se nadamo da će se pri nastajućem javnom protresanju, i u nas u obzir uzeti narodnost većine dalmatinskog stanovništva, te da će se ista protresanja deržati i u jeziku puka koi nikako neumi talianski govoriti. Samo po taj način moći će se postignuti spasonosna i dobrotvorna sverha javnoga i usmenoga postupanja. Za cilo dakle deržimo, da će se osobito pervo potresanje otvoriti s priličnim govorom u oba jezika« (Kuzmanić, 1851).

Kako bi olakšali razumijevanje pravnih knjiga, sudbenih i vladinih naredba, u svakom broju *Pravdonoše* donosili su nekoliko zakonskih termina uz talijansko, a kasnije i njemačko tumačenje. Kako bi taj cilj ostvarili, Ante Kuzmanić i njegovi suradnici, filolog Ivan Danilo, pravnik Božidar Petranović i dr., shvatili su da moraju sustavno stvarati cijelu sudsku terminologiju. Bili su itekako svjesni i poteškoća koje se nalaze pred njima na putu stvaranja adekvatnih termina. U uvodnom dijelu urednici ističu da im je namjera stvarati »nove znanstvene riječi« po narodnom jeziku i njegovim osobitim svojstvima i načinima govorenja, a kloniti se slaganja riječi »po kroju tuđjih jezika, imenito talianskog« (Vince 1990, 385). O tome Kuzmanić kaže: »Treba nam samo nastojati da jezik novim znanstvenim riečima bogatimo, a uz to da pišemo prema vlastitosti jezika čisto, pravilno i uzorito, kloneć se navlastito suveza i slaganja riečih po kroju tuđjih jezika imenito talianskog« (Kuzmanić, 1851).

⁹ Ante Kuzmanić (1907.-1879.), hrvatski liječnik i novinar koji je bio na čelu zadarskoga jezično-kulturnoga kruga, odupirući se talijanizaciji i germanizaciji. Godine 1844. pokrenuo je časopis *Zora dalmatinska* (prvi književni tjednik na hrvatskom jeziku u Dalmaciji). Pokrenuo je i uređivao više od 15 listova, a osobito je bitan prvi hrvatski pravni list *Pravdonoša* (1851.), koji je među prvima stvarao standardnu hrvatsku pravnu terminologiju (Kovačec, 2004, s. v. Kuzmanić, Ante).

Shvatili su da pravne izraze neće naći u pučkom jeziku te da u »nauci o pravoslovlju« vlada velik nered u korištenju pravnim izrazima, jer su razni književnici i prevoditelji često rabili razne izraze za iste pojmove (Vince 1990, 385).

Kuzmanić je rubriku *Ilirsko jezikoslovje* najavio već u prvom broju *Pravdonoše*: »U toj [pravdoslovnoj] nauci što se tiče izrazah vlada kod nas jednako veliki nered i prava zabuna; jer koliko je god književnikah u najnovije vrijeme o njoj pisalo ili iz nje u naš jezik prevodilo, mal da nije svak od njih isti pojam, istu stvar po svojoj čudi drugačie nazvao. Da bi uklonili s puta svaku smetnju i zle posljedice, [...] naumili smo u buduće u svakom broju 'Pravdonoše' stavljati po nekoliko zakonskih riečih [...] pridajuć uz svaku talijansko tumačenje. Početi ćemo najprije od *zakonika kaznenog* (pedipsnog). Evo jih: *zločinstvo*, crimine; *prèkeršaj*, delitto; *prestupak*, contravvenzione; *veleizdajstvo*, alto tradimento; *smetanje unutarnjeg pokoja dèržave*, perturbazione dell' interna tranquillità dello stato [...]" (Uredništvo, 1851).

Iako je list izlazio tek dvije godine, njegove jezično-terminološke rasprave i članci u kojima su se suradnici odlučno zalagali za uvođenjem hrvatskoga jezika u sudstvo učinili su *Pravdonošu* iznimno važnim u borbi za narodni jezik te pokazali da je uredništvo i te kako bilo svjesno da će izgradnjom narodnoga jezika ubrzati zahtjeve za uvođenjem narodnoga jezika u sudstvo (Vince, 1990, 383-384). Utjecaj *Pravdonoše* širio se je i izvan Dalmacije. Pretplatnici su bili i neki znameniti pravници i filolozi iz drugih hrvatskih krajeva, a među njima Ivan Mažuranić i Dimitrije Demeter, koji su radili na hrvatskoj pravnoj terminologiji. Budući da *Pravdonoša* donosi termine iz četiriju glavnih austrijska zakonika (kaznenom zakoniku, kaznenom postupniku, građanskom zakoniku i građanskom postupniku) i to paralelno na hrvatskom, talijanskom i njemačkom jeziku, smatra se da je utjecao na stvaranje hrvatske pravne terminologije (Vince, 1990, 384).

5.2.3. Prijevodi austrijskih zakona

Kako bi sudovi svih zemalja Monarhije mogli primjenjivati zakone na svojem jeziku, sredinom XIX. stoljeća počelo je s prevođenjem i austrijskih zakona. Austrijski opći građanski zakon preveden je na deset jezika: češki, hrvatski, mađarski, talijanski, poljski, ruski, rumunjski, srpski, slovenski, pa čak i latinski. Prema odredbi iz 1849. godine svi su tekstovi bili jednako autentični.

Prema Snježani Husinec ¹⁰(2017, 120) prvo je objavljen Petranovićev srpski prijevod austrijskoga građanskoga zakonika *Sveobštij građanski zakonik za nemačke nasledne zemle Austrijske monarhie*. Bio je završen u srpnju 1849., a tiskan je sljedeće godine u Beču. Godine 1853., kad je tiskana i *Terminologija*, pojavili su se i hrvatski prijevodi nekih austrijskih zakona: *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih* te *Obći građanski zakonik*. U oba zakona prvi su put upotrijebljeni hrvatski nazivi. Kako ti zakoni ne sadržavaju predgovore prevoditelja, ne zna se pouzdano tko ih je preveo. Nađene su tek neke informacije koje upućuju na moguće prevoditelje *Obćega građanskoga zakonika*. Mihajlo Vuković, urednik izdanja *Obćega građanskoga zakonika* iz 1861. u predgovoru tomu izdanju tvrdi da je to bio Petranović. Vince (1990, 392) pak smatra da je to mogao biti samo netko iz kruga suradnika pri izrađivanju pravno-političkoga rječnika. Budući da Petranovića spominju dva izvora, vrlo je vjerojatno da je on ipak bio prevoditelj toga zakonika, a možda je imao i suradnike iz kruga spomenutih pravnih prevoditelja onoga doba. Tiskanjem *Terminologije* i prvih prijevoda austrijskih zakona početkom 1850-ih stvoren je temelj hrvatskomu pravnomu nazivlju koje je tada počelo ulaziti u praktičnu uporabu i započelo društvenu verifikaciju (Husinec, 2017, 120).

Osnovno načelo pri prijevodu koje je svima bilo zajedničko bilo je držati se pučkoga, narodnoga govora koliko je god moguće, ali samo tamo gdje narodne riječi odgovaraju. Za mnoge nove pravne pojmove narodne riječi nisu tada još postojale, jer se je do sredine XIX. stoljeća sva pisana i govorna komunikacija u javnim domenama događala na stranom jeziku. Kad nisu mogli pronaći odgovarajući pučki izraz, posuđivali su iz drugih slavenskih jezika, često na način da su riječ prilagođavali duhu narodnoga jezika. Tek kad ni u slavenskim jezicima nisu našli adekvatan izraz, kovali su nove hrvatske riječi strogo pazeći da one ne budu kovane po tvorbenim načelima jezika izvora, nego da budu u duhu narodnoga jezika. Osim obliku riječi, veliku su pozornost posvećivali i vjernomu prenošenju sadržaja originalnoga termina. Izradom pravno-političke terminologije i hrvatskim prijevodima najvažnijih austrijskih zakonika početkom pedesetih godina XIX. stoljeća stvoren je temelj modernomu hrvatskomu pravnomu nazivlju, a hrvatski je jezik time dobio jednu gotovo potpuno novu granu znanstvenoga nazivlja (Mamić, 1992, 9).

¹⁰ Dr. sc. Snježana Husinec radi na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Njezini znanstveni interesi uključuju pravnu lingvistiku, terminologiju, kontaktnu lingvistiku, sociolingvistiku te metodiku i didaktiku jezika struke (<https://www.pravo.unizg.hr/snjezana.husinec>, pristupljeno 12. svibnja 2020).

5.2.4. Doprinos Bogoslava Šuleka u stvaranju hrvatske pravne terminologije

Bogoslav Šulek najpoznatiji je po svojem leksikografskom radu kojim je obogatio hrvatsku leksikografsku tradiciju. Ovladao je hrvatskim jezikom te je kovao nove riječi za onodobna znanstvena i civilizacijska dostignuća. Koliko je truda uložio u taj rad govori i činjenica da se je prvi počeo baviti stvaranjem stručnoga i znanstvenoga nazivlja za potrebe javnih ustanova i učilišta.

Kad je 1848. godine hrvatski jezik uveden u javne ustanove, javila se je potreba za njemačko-hrvatskim rječnikom koji bi sadržavao službeno i znanstveno nazivlje. Na poziv bana Lentulaja, Šulek se je prihvatio rada na takvom rječniku te je kao rezultat toga rada nastao njegov *Njemačko-hrvatski rječnik* iz 1860. godine. U tom je rječniku Šulek veliku pozornost posvetio i pravnim izrazima.

Godine 1874. Šulek je objavio svoj *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, koji ne sadržava nazivlje svih struka. Pravnu struku Bogoslav Šulek u tom rječniku nije zasebno obradio, no pravno nazivlje ipak nije u potpunosti izostavio. Pravni nazivi nisu mu bili primarni interes, ali je rječnikom obuhvatio i brojne nazive područja prava. Osim izrade rječnika znanstvenoga nazivlja, Šulek je kao »vješt čovjek i praktičan leksikograf« (Vince, 1990, 563) bio pozivan u pomoć kada su se rješavala leksičko-terminološka pitanja i u drugim područjima. Tako, kad je nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji hrvatski postao službeni i zapovjedni jezik u jedinicama kraljevskoga ugarskohrvatskoga domobranstva, tadašnji zapovjednik Miroslav Kulmer dao je Šuleku zadatak da oblikuje hrvatsko domobrantsko i vojno nazivlje te osposobi hrvatski jezik za potrebe vojne, odnosno domobrantske službe. Šulek je pristao na taj zadatak i preveo je dvadeset knjižica koje su sadržavale prijevode naputaka, naredbenika i vježbovnika, a tiskale su se pod zajedničkim nazivom *Naredbenik za kraljevsko hrvatsko-ugarsko domobranstvo* 1870. godine.

Kao jezični stručnjak i iskusni leksikograf Šulek je aktivno sudjelovao i pri prevođenju starijih zakona na hrvatski (Vince, 1990, 563). Iako Šulek nije direktno sudjelovao u odboru za sastavljanje pravne terminologije niti je prevodio neki od austrijskih zakona, bio je uključen u brojne aktivnosti u kojima je davao rješenja za mnoge terminološke probleme vezane za jezik prava te je tako ipak snažno utjecao i na stvaranje stručnih naziva i u jeziku prava.

5.2.5. Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu

Jedan od najuspješnijih pravnih časopisa bio je časopis *Mjesečnik* pokrenut 1875. godine kao glasilo iste godine osnovanoga Pravničkoga društva u Zagrebu. Časopis *Mjesečnik* izlazio je do 1945. godine, a zatim je izlazio pod naslovom *Narodni tužilac*, te od 1947. kao *Naša zakonitost*. Žaklina Harašić i Vilma Pezelj (2006, 481) navode da na izlaženje svakoga stručnoga časopisa utječu društvene okolnosti te da se može reći da su one bile izuzetno važne za početak izlaženja, rad i prestanak izlaženja *Mjesečnika*. Za pokretanje časopisa ključnu ulogu imala je Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. godine, kojom su Hrvatska i Slavonija dobile autonomiju u pravosuđu, unutarnjoj upravi, nastavi i na vjerskom polju. Nove prilike zahtijevale su kritički, inicijativni i stvaralački znanstveni pravnički rad, te je tako 1875. godine osnovano Pravničko društvo u Zagrebu. Glavni cilj i svrha društva bila je promicanje i razvoj prava u teoriji i praksi, a glavno sredstvo za ostvarenje toga cilja bio je stručni časopis. Prvi broj časopisa *Mjesečnik* objavljen je 1. lipnja 1875. godine. U njemu se objavljuju predavanja i rasprave te se priopćuju pravni slučajevi iz pravosuđa i zakonodavstva. Prema Daliboru Čepulu¹¹ (2014, 31) nastavnici pravnoga fakulteta bili su urednici *Mjesečnika* te činili bitan dio njegovih suradnika uz brojne ugledne pravnike. Težište časopisa bili su teorijski članci iz svih grana prava, a časopis je dugo vremena donosio izvratke i komentare presuda austrijskih i ugarskih sudova, kao i obavijesti o zakonodavnim promjenama. *Mjesečnik* je o pitanjima pravne terminologije objavio više radova različitih autora te općenito pokazivao vrlo velik interes za takva pitanja. Taj je interes bio razumljiv s obzirom da su sedamdesete godine XIX. stoljeća bile razdoblje izgradnje modernoga hrvatskoga pravnoga sustava u samom hrvatskom Saboru, što je nastavljeno i sljedećih desetljeća na modelskim osnovama austrijskih zakona (Čepulo, 2014, 32).

Prema Harašić i Pezelj (2006, 483) mogu se razlikovati tri razdoblja *Mjesečnika*. Od 1875. do 1919. časopis je izlazio pod naslovom *Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu*. Glavni urednici kroz to vrijeme bili su Blaž Lorković, Jaromil Hanel, Josip Šilović, Stjepan Kranjčić i Ladislav Polić. U razdoblju od 1921. do 1939. izlazio je pod naslovom *Mjesečnik* i s podnaslovom *Glasilo pravničkog društva*, a glavni urednici su bili Edo Lovrić i Ivo Politeo. U razdoblju od 1940. do 1945. podnaslov je bio *Glasilo Hrvatskog pravničkog društva*, a glavni urednici i dalje su Edo Lovrić, Ivo Politeo te sam Politeo. Sadržaj časopisa mijenjao se je u skladu s prilikama i količinom materijala. Uvijek je težište bilo na člancima i raspravama, a

¹¹ Profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Urednik za struku pravna povijest *Pravnoga leksikona* i suradnik u drugim izdanjima Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža (<https://www.pravo.unizg.hr/dalibor.cepulo>, pristupljeno 13. svibnja 2020).

uredništvo je često apeliralo da se više pažnje posveti praktičnim slučajevima (Harašić i Pezelj, 2006, 483).

5.2.6. Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik Vladimira Mažuranića

Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik smatra se jednim od glavnih Mažuranićevih znanstvenih djela. To je opsežan rječnik koji sadrži oko 1.800 stranica. Objavljen je između 1908. i 1922. godine u deset svezaka s ukupno 1.756 stranica velikoga leksikografskoga formata i uz to 19 stranica literature i predgovora koji je objavljen u desetom svesku.

U predgovoru svojega djela Vladimir Mažuranić objašnjava razlog zašto je Jugoslavenska akademija odlučila izdati njegov hrvatski pravno-povijesni rječnik: »Jugoslavenska je akademija u dogovoru sa pravo i državoslovnim fakultetom našeg sveučilišta odlučila izdavati dalmatinske statute, te joj je za to osigurana potpora kr. Zemaljske vlade. Akademijski se odbor, koji izdanja sprema, uvjerio, da bi za bolje razumijevanje rečenih statuta bio potreban osobit rječnik. Ima već mnogo godina, što sam nastojao da pobilježim i poredjam iz naših pravnih spomenika s okraj i s onkraj Velebita ono, što mi se činilo vrijedno spomena, ne bi li poslužilo za hrvatski pravno-povjestni rječnik« (Mažuranić, 1908-1922, sv. 1, III).

Želja mu je bila da tim djelom svrne pogled na naše pravne spomenike iz prošlosti jer je njegov cilj da uhvati što potpuniju sliku hrvatske pravne prošlosti.

Nadalje govori kako je u dogovoru s Akademijom odustao od prve Akademijine zamisli da se pripremi Rječnik zbog straha »da se ovim nazivom ne probude očekivanja koja moji nedostatni prilozi ne bi mogli zadovoljiti« (Mažuranić, 1908-1922, sv. 1, III) te je zbog toga dogovoren naziv *Prinosi* kao manje obvezujući naziv.

Govori kako se tijekom rada na rječniku dvoumio o glasu staroslavenskoga *ê* (jata), pa tako reflekse jata do slova *s* bilježi sa *ie/je*, a od toga slova nadalje piše *ê* i za kratki i za dugi jat, » ne bi li izbjegao nuždi razstavljanja (n. pr. *sliep* – *sljepica* i *svietlo* – *svjetlost*)« (Mažuranić, 1908-1922, sv. 1, IV).

Opredijelio se je za starinu kad je riječ o leksičkom materijalu, tj. pojedinim pravnim terminima, jer smatra da su stari termini blago naroda: »Temelji govora našega sežu u najdublje vjekove naše prošlosti. Kada jezik služi kao pismen sedam stotina godina, prošlost njegova mora da poteže za čudo više, nego li sadašnje doba, koje je tako kratko [...] Kad iz bliza progledamo izmjene, koje su se sbile tako reći pred našim očima u jeziku francezkom, opažamo, da su jedva bile svaki put zdravo prosudjene i srećne. Osudjeni su oblici, zabačene su rieči,

kljaštreno je nasumce, bez obzira na arkaizam; a da je bilo poznavanja arkaizma i štovanja pred njime, bila bi nam prištedjena mnoga griješka, a izbjeglo bi se štetam. Zdravo shvaćen arkaizam – i sankcija -je i garancija« (Mažuranić, 1908-1922, sv. 1, IV).

Mažuranić u svojem predgovoru iskazuje žaljenje što se nije imao prilike zahvaliti Dragutinu Boraniću, koji je bio njegova desna ruka u izradi rječnika. Nadalje Mažuranić objašnjava strukturu svojega rječnika, raspored natuknica te postupak razvrstavanja riječi u određene kategorije kao što su kazalo, popravci, dodatci i dr. Na kraju predgovora Mažuranić zahvaljuje na pozitivnim ocjenama njegova rada raznim profesorima koji su pratili njegov rad na rječniku te mu pomagali svojim savjetima.

6. Hrvatski (pravni) jezik u doba Nezavisne Države Hrvatske

Nakon Drugoga svjetskoga rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije Hrvatska je od kraja 1918. do 1990. ulazila u niz državnih zajednica sa Srbima i Slovincima te drugim južnoslavenskim narodima, koji početkom XX. stoljeća nisu bili međunarodno prepoznati kao nacije. Te su državne zajednice redom bile Država Slovenaca, Hrvata i Srba (1918.), Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.-1929.), Kraljevina Jugoslavija (1929.-1941., odnosno do 1945.) te socijalistička Jugoslavija (1945.-1990.). Taj je slijed uvjetno rečeno prekinula uspostava Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.) za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, no budući da današnja Republika Hrvatska ustavno ne priznaje političko-pravni legitimitet Nezavisne Države Hrvatske (NDH), riječ je o državotvornom slijedu od 72 godine, u kojima se je Hrvatska politički povezala sa svojim istočnim susjedima.

Međutim, činjenica je da je NDH nakon proglašenja uspostavila realnu vlast i upravu na jednom dijelu hrvatskih teritorija – oformila je vladu, zakonodavna i provedbena tijela, vojsku, policiju, sudstvo, medicinsku skrb, školstvo i dr. Ta je vlast trajala četiri godine te se u povijesnim analizama najčešće promatra kao jedno zaokruženo izdvojeno razdoblje hrvatske povijesti.

Uz političke i vojne ciljeve, vlast u NDH pokušala je utjecati na stanje hrvatskoga jezika te je s tim ciljem donijela više zakonskih odredba. Cilj je ovoga rada pokazati kakvo je u tom kontekstu bilo stanje s pravnom terminologijom. Smatramo da je važno prije toga prikazati jezično stanje u prethodnom razdoblju (1918.-1941.) te također prikazati službenu jezičnu politiku NDH, čemu smo posvetili sljedeća dva podpoglavlja.

6.1. Hrvatski jezik od 1918. do proglašenja NDH

Od 1918. Hrvatska je bila u državnoj zajednici s južnoslavenskim narodima, prihvativši kraljevsku vlast srbijanskoga kralja. U toj državnoj zajednici Srbi su ujedno bili većinski narod, s tradicijom osporavanja narodnosti drugim narodima čije su teritorije prije toga prisvojili. Nova je država kao državne narode formalno priznavala samo Slovence, Hrvate i Srbe, ali se je

načelna srpska politika stvaranja jednoga naroda pod srpskim imenom sada protegnula i na hrvatske teritorije. Važna poluga u ostvarivanju toga cilja bila je i jezična politika.

Ante Bičanić u radu *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika* navodi da drugo podrazdoblje trećega standardnoga razdoblja obuhvaća vremenski raspon od završetka Prvoga svjetskoga rata do travnja 1941. godine. Iako službeno u Kraljevini SHS živi jedan narod s tri plemena (Srbima, Hrvatima i Slovencima) koji govori jednim i jedinstvenim srpsko-hrvatsko-slovenačkim jezikom, riječ je, zapravo, o srpskom jeziku koji se sustavno i uz povremenu primjenu političke prisile nametao Hrvatima u svim sferama života (Bičanić, 2013, 95).

Otpor tomu nametanju srpskoga jezika pružali su hrvatski intelektualci, književnici i filolozi koji se okreću hrvatskoj jezičnoj tradiciji te pišu dijalektalnu književnost. Dijalektalna književnost posebno oživljuje u »najvrednijoj hrvatskoj cjelovitoj pjesničkoj zbirci« *Balade Petrice Kerempuha* (1936.) Miroslava Krleže (Brozović, 2008, 114).

Kako bi spriječio nastali otpor, Tomo Maretić¹² objavio je *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik* (1924.), u kojem su savjeti napisani ijekavicom, a uvod ekavicom. Maretić kritizira kajkavizme koji nisu u duhu »našega« jezika i koji nisu baštinjeni u »našem narodnom jeziku« nazivajući ih dijalektizmima i provincijalizmima (Bičanić, 2013, 95). Kako bi izvršili još veći pritisak, vukovci dotadašnju Broz-Boranićevu fonološko-morfonološku pravopisnu praksu zamjenjuju Belićevim izrazito fonološkim pravopisom. Promijenivši ime jezika u *srpskohrvatskoslovenački*, mnogi nazivi pretežno upotrebljavani u Srbiji tada su ušli u sve zajedničke školske udžbenike. »Nakon punih tri desetljeća gotovo potpunoga pravopisnog jedinstva standardne novoštokavštine kao cjeline« (Brozović, 2008, 114), srpski lingvist Aleksandar Belić početkom 20-ih godina provodi reformu srpskoga pravopisa tako da uklanja kompromise s morfonološkim načelima i uvodi fonološki pravopis.

No polako se počinje shvaćati kako problem zapravo nije u pravopisu, nego u samim normama hrvatskoga jezika i srpskoga jezika. U pojedinim hrvatskim krugovima pojavila se je ideja o napuštanju fonološkoga pravopisa i želja za jezičnom reformom. Sukladno tomu pojavljuju se i prvi razlikovni rječnici koji pokazuju razlike između srpskoga i hrvatskoga jezika (Bičanić, 2013, 96).

¹² Tomislav Maretić (1854.-1938.) hrvatski jezikoslovac i glavni predstavnik hrvatskih vukovaca. Zaslužan je za »dosljedno kodificiranje novoštokavštine kao književnog jezika i za uvođenje fonološkoga pravopisa«. Životno mu je djelo *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, a njegov *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik* (1924.) »bio je plod novoštokavskoga purizma i desetljećima osnova leksičkoga normiranja i jezičnoga savjetništva« (Kovačec, 2005, s. v. Maretić, Tomislav).

Prije uspostave Nezavisne Države Hrvatske mnogi su intelektualci pisali i objavljivali morfonološki slijedeći načela zagrebačke filološke škole, i to u svim razdobljima jugoslavenske kraljevine.

6.2. Jezična politika u doba Nezavisne Države Hrvatske

Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata ustaška vlast 10. travnja 1941. godine proglasila je Nezavisnu Državu Hrvatsku. Time je prema Bičaniću (2013) započelo treće, najkraće, podrazdoblje standardizacije hrvatskoga jezika, koje je trajalo do svibnja 1945. godine, tj. do prestanka postojanja novoosnovane države. Nezavisna Država Hrvatska posvećivala je veliku pozornost jezičnim pitanjima: »uza snažnu potporu državnih institucija dolazi do radikalnoga zaokreta u standardizaciji hrvatskoga jezika« (Bičanić, 2013, 97).

Vrlo brzo nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske ustaška se je vlast počela baviti pitanjem jezika te je ubrzo proglasila mnoge odredbe, propise i naredbe koje upućuju na način rješavanja brojnih jezičnih pitanja (Samardžija, 1993, 14). Tako je započelo novo razdoblje hrvatske jezične norme, koje je obilježilo taj povijesni period. Ustaška vlast koristila i jezik kako bi učvrstila svoja ideološka stajališta, pa iz toga proizlazi uspješnost toga razdoblja za razvoj hrvatskoga književnoga jezika. Najvećom opasnošću viđene su posuđenice, za koje je smatrano da opterećuju hrvatski leksik.

Da je leksik smatran jezičnim prioritetom pokazuje dio govora čelnika Nezavisne Države Hrvatske Ante Pavelića, koji je na sjednici sabora Nezavisne Države Hrvatske u veljači 1942. rekao da nikada kroz stoljeća hrvatski narod na svojem jeziku nije toliko pretrpio koliko dvadeset i tri godine trajanja jugoslavenske kraljevine, jer su u to vrijeme »najprostije, najgrdje, najgadnije balkanske rieči postale sastavnim dielom hrvatskoga jezika. Zbog toga je naš liepi jezik, naš zvučni jezik, naš kulturni jezik, u pravom smislu rieči gospodski jezik postao običnim žargonom u kojemu smet ljudskoga društva u noćnim kavanama razgovara« (Samardžija, 1993, 14).¹³

Pavelić je tada napomenuo da je izdao Zakonsku odredbu o imenu i čistoći hrvatskoga jezika kako bi se na tom problemu što sustavnije i brže radilo. Međutim, ta problematika nije bila jednostavna te je očito da je ona najviše bila predmetom bavljenja u početku, do jeseni

¹³ »Nakon godina utilitarističkih jezičnih koncepcija „na oslobođenom teritoriju hrvatski književni jezik počinje živjeti prvi put neugrožavan ni opasnostima germanizacije, potalijančivanja ili mađaronskih težnja, kao do 1918., ali ni unitarističkim pritiskom nakon 1918.« (Brozović, 2008, 116).

1942., kada se može pronaći velik broj radova posvećenih upravo tomu. Kasnije je taj entuzijazam lagano opadao, kao i broj članaka, rasprava i knjiga (Samardžija, 1993, 14).

Prva zakonska odredba koja se je ticala jezika bila je proglašena 18. travnja 1941., a to je Zakonska odredba o izricanju osuda, o nazivima sudova i sudaca i o upotrebi čistoga hrvatskog jezika kod sudova, u kojoj je određeno sljedeće:

»1. Svi redovni sudovi, upravni sudovi i svi mjesni sudovi izriču osude: ‘U ime Nezavisne Države Hrvatske’.

2. Dosadašnji nazivi redovnih sudova: »sreski sud, okružni sud i apelacioni sud« mijenjaju se i glase: ‘kotarski sud, sudbeni stol i banski stol’.

3. Nazivi sudaca i sudačkih pomoćnika redovnih sudova mijenjaju se i glase: ‘kotarski sudac; predstojnik kotarskog suda; sudbeni prislušnik; tajnik, vijećnik, podpredsjednik, predsjednik sudbenoga stola, trgovačkoga suda, banskoga stola odnosno Stola sedmorice’.

4. Svi suci i sve stranke imaju upotrebljavati usmeno i u svojim pismenim sastavcima čisti hrvatski jezik, bez obzira na zakonske stručne izraze. Tujice se imaju izbjegavati i svagdje, gdje god je to samo moguće, zamjenjivati hrvatskim narodnim izrazima« (Samardžija, 2008, 129).

Ubrzo je proglašena Zakonska odredba o osnivanju Hrvatskog državnog ureda za jezik 28. travnja 1941. godine. Njome je određeno da će Hrvatski državni ured za jezik (HDUJ) djelovati u okviru Ministarstva bogoštovlja i nastave te da će biti u vezi s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti i s Hrvatskim sveučilištem. U drugom članku odredbe stoji da Hrvatski državni ured za jezik rješava sva jezična pitanja na području Nezavisne Države Hrvatske.

Jezično-savjetodavna djelatnost u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj povjerena je dakle Hrvatskomu državnomu uredu za jezik. Budući da Stjepan Ivšić ¹⁴nije želio prihvatiti mjesto ravnatelja, tu je ulogu preuzeo Blaž Jurišić. Dužnosti Hrvatskoga državnoga ureda za jezik bile su: 1. potpuni nadzor nad hrvatskim jezikom u javnoj usmenoj i pisanoj porabi (tisak, javni natpisi, kazalište, radio) i jezično savjetodavstvo; 2. skrb o izradbi osnovnih udžbenika i priručnika hrvatskog jezika (pravopis, gramatika, rječnik, terminologije); 3. »jezična suradnja sa zakonodavnim i izvršnim državnim i samoupravnim tijelima prilikom sastavljanja nacрта zakona, odredaba i naredaba«; 4. »jezična promičba« (Samardžija, 1993b, 17).

¹⁴ Stjepan Ivšić (1884.-1962.) hrvatski jezikoslovac, bavio se je znanstvenoistraživačkim radom te je dao vrhunske akcentološke i dijalektološke ostvaraje. Drugo područje kojim se je bavio »uz akcentologiju, dijalektologiju i poredbenu lingvistiku, bilo je područje glagolizma i glagoljskih spomenika« (Hamm, 1962, 189).

Blaž Jurišić bio je filolog, književni kritičar i publicist. Rođen je 15. siječnja 1891. na otoku Vrgadi, a umro je u Zagrebu 10. veljače 1974. godine. Bio je profesor u zagrebačkoj realnoj gimnaziji te je kasnije postao profesor Više pedagoške škole u Zagrebu. Uređivao je *Hrvatsku reviju*, a bio je jedan od začetnika Pokreta za hrvatski književni jezik »iz rada kojega proizašla je knjiga Petra Guberine i Krune Krstića *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* (MH, Zagreb 1940), sastavljena uz njegovu suradnju. U ocjeni te knjige (Hrvatski narod, br. 114/1941) Jurišić je pokazao iznimno poznavanje hrvatske i srpske jezične povijesti« (Josip Lisac, 2005, 627).

Prema Liscu (2005, 627) »nakon pojave beogradskoga časopisa *Naš jezik* (1932) nastupa polemički, dosljednije brani hrvatski književni jezik i njegovu tradiciju, te je 1936. jedan od sastavljača Pravila Društva *Hrvatski jezik* i član njegova Nadzornoga odbora« (Josip Lisac, 2005, 627).

Ravnateljem Hrvatskoga državnoga ureda za jezik postao je 1941. U vrijeme obnašanja te funkcije napisao je tekst *Pitanje hrvatskoga pravopisa* (tiskan u *Jeziku*, 1989–90, 4) kojim je nastojao »spriječiti brzopletu uvođenje morfonološkoga pravopisa« (2005, 627).

Izrazito se je bavio znanstvenim radom te je opisao vokalizme i konsonantizme vrgadinskoga govora (*Nastavni vjesnik*, 1936–38), koji je poslije doradio te 1966. objavio kao uvod u opsežan *Rječnik govora otoka Vrgade*. Drugi dio, prvi hrvatski komparativni dijalektološki rječnik, objavljen je 1973.

Za Drugoga svjetskoga rata prihvatio se je sastavljanja *Nacrta hrvatske slovnice* te objavio njezin prvi dio, *Glasovi i oblici u poviestnom razvoju* (1944), dok je drugi, *Tvorba imenica u povijesnom razvoju*, «djelomično sačuvan, a možda i necjelovito napisan«, objavljen 1992. (2005, 627). Od 1954. do umirovljenja bio je voditeljem onomastičkih istraživanja u Institutu za jezik JAZU u Zagrebu. Proučavao je djelo Ante Starčevića, odnose između hrvatskoga i srpskoga jezika, govor rodnoga otoka, hrvatsko pomorsko nazivlje i jadransku toponimiju.

Hrvatski državni ured za jezik imao je za cilj voditi računa o pravilnosti i čistoći hrvatskoga jezika te je bio jedini ovlašten rješavati sva jezična pitanja u novonastaloj državi. Ured je trebao u potpunosti nadzirati javnu, usmenu i pismenu uporabu hrvatskoga jezika. Bez njegova odobrenja nije bilo dopušteno objaviti nijedno pravopisno djelo. Jedna od njegovih zadaća bila je provođenje “čišćenja” hrvatskoga jezika od posuđenica, osobito iz srpskoga jezika, uz izričitu zabranu korištenja ćirilice. Trebao je vratiti u uporabu riječi iz hrvatskoga jezičnoga nasljeđa, a često je bilo izmišljanje novih riječi, kao što su: *krugoval*, *munjovoz*, *slikokaz* i dr. (Bičanić, 2013, 98).

U želji da se u potpunosti ukloni dotadašnji nametnuti unitaristički koncept zajedničkoga razvoja hrvatskoga i srpskoga jezika odbačen je Boranićev *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* te su uvedena načela tzv. “korienskoga” pravopisa.

Blaž Jurišić kao čelnik Hrvatskoga državnoga ureda za jezik pokušao je ostvariti konsenzus hrvatskih jezikoslovaca oko uvođenja morfološkoga pravopisa pa je 6. lipnja 1941. sazvao sastanak uglednih jezikoslovaca u Hrvatskom državnom uredu za jezik radi odluke o sastavljanju novoga pravopisa. Na sastanak su pozvani i filolozi zagrebačkoga sveučilišta, koji su svi redom bili vukovske orijentacije: Stjepan Ivšić, Dragutin Boranić, Franjo Fancev i dr. Oni su se izjasnili za fonološki pravopis te tako dali do znanja da ne će dati podršku ili sudjelovati u uvođenju morfološkoga pravopisa. Ipak, na tom je sastanku usvojena zajednička neutralna izjava: »Svi se prisutni slažu u tome, da treba sačuvati tradicionalni hrvatski pravopis, koji je u hrvatskih pisaca vrijedio do uvođenja Gajevog češkog etimološkog pravopisa. Načela su toga tradicionalnoga pravopisa provedena u umjerenom fonetskom pravopisu, kojega se držala i Matica hrvatska u svojim izdanjima u XX. stoljeću« (Uredništvo, 1990).

Problem je bio taj što na početku uspostave Nezavisne Države Hrvatske nije bilo objavljenoga pravopisnoga priručnika s takvim pravopisnim načelima. Prvo je rješenje bilo uređivanje pravopisa državnim propisom, pa je 23. lipnja 1941. ministar bogoštolja i nastave Mile Budak izdao Ministarsku naredbu o hrvatskom pravopisu (Samardžija, 2008, 41). U tom se dokumentu donose konkretne jezično-pravopisne upute.

Zatim je uslijedilo još nekoliko takvih odluka na najvišoj državnoj razini. Mile Budak¹⁵ potpisao je 14. kolovoza 1941. Zakonsku odredbu hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu, u kojoj su također nabrojene konkretne pravopisne upute (Samardžija, 1993b, 33). Potkraj mjeseca lipnja 1942. ministar nastave Ratković potpisao je Provedbenu naredbu k zakonskoj odredbi o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu, koja sadržava detaljne pravopisne upute (Samardžija, 2008, 55).

Krajem kolovoza 1941. objavljena je knjižica *Koriensko pisanje*¹⁶ Adolfa Bratoljuba Klaića (Zagreb: Union), u kojoj je, osim pravopisnih uputa, kratko opisana povijest hrvatskoga morfološkoga pravopisa te su objavljene zakonske odredbe Nezavisne Države Hrvatske o tome.

¹⁵ Mile Budak (1889.-1945.) hrvatski književnik i političar koji je djelovao u HSP-u te je uređivao pravaški orijentirana glasila *Hrvatska misao* (1924.), *Hrvatsko pravo* (1924.-1932.). »A. Pavelić imenovao ga je doglavnikom i zapovjednikom ustaških logora za obuku u Italiji. U emigraciji je objelodanio knjigu *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu* (1934), jedno od osnovnih djela u oblikovanju ustaškog ideološkog sustava«. Bio je ministar bogoštolja i nastave u prvoj vladi Nezavisne Države Hrvatske (Brozović, 2000, s. v. Budak, Mile).

¹⁶ U predgovoru Klaić iznosi svojevrsnu kratku povijest hrvatskoga korienskog pravopisa, a na kraju naglašava da »u ovoj knjižici, nije ništa novo, nego je nastavak starog hrvatskog običaja« (Klaić, 1942, 9).

Potpuni razrađeni pravopis objavljen je tek 1944. godine: *Hrvatski pravopis* Adolfa Bratoljuba Klaića i Franje Cipre (Zagreb: Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare).

Koliko je morfološki pravopis u doba Nezavisne Države Hrvatske zaživio navodi Mario Grčević ¹⁷(2018) u svojem članku *Hrvatski jezik između dvaju svjetskih ratova* »U osvit stvaranja Nezavisne Države Hrvatske zamjetno je da se morfološki pravopis sve više širi te da ga rabe i priopćajnice pravaške orijentacije. Priklonio mu se i budući poglavnik Nezavisne Države Hrvatske (1941–1945) Ante Pavelić (1889–1959), koji je na njemu, vrativši se iz emigracije, u Zagrebu 1941. godine objavio svoju knjigu *Strahote zabluda*« (Grčević, 2018). To je ujedno i prva knjiga objavljena korijenskim pravopisom u NDH.

Kako bi se dosegnuo cilj “čisti hrvatski jezik”, purizam u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske išao je dvama putevima. Jedan od tih bio je smanjenje broja posuđenica u hrvatskom standardom jeziku i njihova zamjena hrvatskim riječima. Drugim se putem pristupilo rasterećenju hrvatskoga jezika od snažnoga utjecaja srpskoga jezika. Puristička nastojanja vidljiva su iz savjeta donesenih za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Unatoč nepovoljnim političkim i društvenim prilikama u kojima se nalazio hrvatski jezik, puristička djelatnost vidljiva je u nastojanjima hrvatskih vukovaca koji idealiziraju stanje u narodnom jeziku, u daljnjoj borbi protiv tuđica i barbarizama koje su se nalazile u hrvatskom jeziku i naposljetku u pokušajima udaljavanja hrvatskoga od srpskoga jezika, ali i stranih utjecaja (Samardžija, 1993b).

Propisivanje jezičnih savjeta bila je dužnost Hrvatskog državnog ureda za jezik. Jezične savjete objavljene u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske Samardžija dijeli u tri skupine: 1. neslužbeni autorski savjeti, 2. politički dirigitirani savjeti, 3. službeni stručni savjeti (Samardžija, 1993a, 13). Neslužbeni autorski savjeti razlikuju se po tome je li im autor jezični stručnjak ili jezični amater. To su savjeti koji izražavaju mišljenje autora i ponekad dolaze s napomenom o autorstvu, ali se tu nalaze i savjeti jezičnih amatera. Nadalje, savjeti koje daju jezični stručnjaci najviše se odnose na internacionalizme, turcizme i srbizme. Politički dirigitirani savjeti iznose se u zakonskim odredbama i zakonskim naredbama. Svoje purističke zakone politika je izricala i ideološkim člancima. Riječ je o člancima koji su pisani u različitim politički prilikama i rijetko se bave purizmom.

¹⁷ Prof. dr. sc. Mario Grčević hrvatski je jezikoslovac i sveučilišni profesor hrvatskoga jezika. Bavi se filologijom starijih hrvatskih tekstova, poviješću hrvatskoga književnoga jezika i poviješću međunarodne slavistike »koja bitno osvjetljuje mnoge probleme kroatistike« (<https://www.hrstud.unizg.hr/djelatnik/mario.grcevic>, pristupljeno 20. lipnja 2020.).

Jezična se politika u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, sagledana u cjelini, napominje Samardžija, može sažeti u nekoliko točaka: »1. naglašena direktivnost poduprta opsežnim jezičnim zakonodavstvom; 2. zahtijevanje (i nametanje) ‘korienskog (ili etimološkog) pravopisa’; 3. pojačano nastojanje oko ‘čišćenja’ (purifikacije) hrvatskoga jezika; 4. iniciranje izradbe rječnika hrvatskoga jezika i, s tim u vezi, uređenja hrvatskoga nazivlja; 5. nastojanja oko uklanjanja nametnutih srbizama; 6. potpun jezični i pravopisni nadzor svih tiskopisa« (Samardžija, 1993a, 13).

7. Usporedba suvremene hrvatske pravne terminologije s pravnom terminologijom u doba NDH

Istraživanje pravne terminologije provela sam na način da sam iz *Općega pravnoga rječnika* (Vidaković Mukić, 2006) odabrala sto pravnih termina za koje sam potom tražila istoznačne termine u korpusu pravnih tekstova iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske (usp. 7.1. *Korpus tekstova*). Na temelju toga sam oblikovala korpus ekscerpiranih termina (usp. poglavlje 7.2. *Korpus ekscerpiranih termina*). Potom sam na temelju dobivenih podataka provela jezikoslovnu raščlambu (usp. poglavlje 8).

7.1. Korpus tekstova

Izvor za korpus tekstova dvije su dostupne objavljene knjige zakonskih odredbi:

1. Nezavisna Država Hrvatska, *Zakoni i zakonske odredbe proglašene od 22. kolovoza do 10. rujna 1941: Knjiga V. (svezak 41.-50.)*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli (NDH, 1941). URL: http://www.sistory.si/cdn/publikacije/37001-38000/37507/zakoni_naredbe_knjiga_V.pdf (pristupljeno 12. svibnja 2020.).

2. Nezavisna Država Hrvatska, *Zakoni i zakonske odredbe proglašene od 9. lipnja do 14. srpnja 1943: Knjiga XXXIII. (svezak 321.-330.)*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli (NDH, 1943). URL: http://www.sistory.si/cdn/publikacije/37001-38000/37524/zakoni_odredbe_knjiga_XXXIII.pdf (pristupljeno 12. svibnja 2020.).

Ukupno je analizirano 37 zakonskih tekstova:

1. Zakonska odredba od 20. kolovoza 1941. broj CCLX.-1121. Z. p. 1941. o plaćanju hrane po režijskoj cieni u bolnicama i lječilištima za pomoćno bolničko osoblje.

2. Zakonska odredba od 20. kolovoza 1941. broj CCLXII.-1133 Z. p. o odcjepljenju občine Promina od kotara Drniš i pripojenje kotaru Knin.

3. Provedbena naredba s ovlaštenim tumačenjem od 13. kolovoza 1941. broj 1350/a-1941. o primjeni zakonske odredbe br. CXCVI.-677.-Z. p. 1941. od 15. srpnja 1941. o određivanju najniže nadnice za radnike i najniže dopustive plaće za privatne namještenike.

4. Zakonska odredba od 30. kolovoza 1941. broj CCLXXIII.-1167-Z. P. - 1941. o promjeni i nadopuni zakonske odredbe o zabrani i kažnjavanju uzrokovanog pometnuća i o prekidanju trudnoće broj LXXXI-149. Z. P.- 1941. od 10. lipnja 1941.

5. Zakonska odredba od 29. kolovoza 1941. broj C CLXXIV-1174. Z. p. 1941. o promjenama zakona o državnom prometnom osoblju od 22. lipnja 1931.

6. Zakonska odredba od 29. kolovoza 1941. broj CCLXXV-1173-Z. P. 1941. o izmjenama i nadopunama uredbe o izmjenama i dopunama zakona o državnoj trošarini od 22. XII. 1939. M. S. br. 1669.

7. Odredba od 29. kolovoza 1941. broj 18821-1941. o cijenama ječmene kaše.

8. Odredba od 29. kolovoza 1941. broj 19883-1941. o proizvodnji i cieni kruha za cjelokupno područje Nezavisne Države Hrvatske.

9. Zakonska odredba od 30. kolovoza 1941. broj CCLXXVIII-1262 Z. p. 1941. o odcjepljenju upravne občine Hrastovac od kotara Garešnica i pripojenje kotaru Daruvar.

10. Naredba od 27. svibnja 1943. broj 8195-1943, kojom se mienja naredba o davanju u prodaju voznih iz- prava Hrvatskih državnih željeznica Putničkom uredu Nezavisne Države Hrvatske.

11. Zakonska odredba od 9. lipnja 1943. broj CXXXIV-1002-Z-1942 o mirovinama obitelji državnih i samoupravnih službenika, palih u borbi za oslobođenje hrvatskog naroda i za obranu državne nezavisnosti Nezavisne Države Hrvatske.

12. Naredba od 27. travnja 1943. broj 5839-43 o obvezatnom predavanju mlieka na odkup, te o nadzoru nad proizvodnjom, odkupom i prometom mlieka i mliečnih proizvoda.

13. Oblastna odluka Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 27. svibnja 1943. broj 4140-1943 o najvišim prodajnim cijenama podplatne kože za opanke u pojasima (fašama) za proizvođače i o najvišim dozvoljenim postotcima ukupne (brutto) zarade kod prodaje podplatne kože za opanke u pojasima (fašama) u trgovini na malo.

14. Oblastna odluka od 28. travnja 1943. broj 8268- 1943., kojom se mienja oblastna odluka od 6. svibnja 1942. broj 8268-1943. o određivanju nadnica i plaća poljodjelskih radnika na području velike župe Posavje.

15. Oblastna odluka od 14. travnja 1943. broj 8952-1943. o ustanovljenju nadnica poljodjelskim radnicima odnosno plaća godišnim i mjesečnim slugama na području velike župe Vuka.

16. Objava od 10. svibnja 1943. broj Pr. 1523-1943. o ratifikaciji sporazuma o imovinsko-pravnom razrješenju bivše jugoslavenske države i o nekim drugim financijskim pitanjima, koja su s time u savezu od 22. srpnja 1942.

17. Naredba od 1 lipnja 1943. broj 25062. o promjeni naredbe od 9. prosinca 1930. broj 118.017-U-883, kojom je promijenjen propis § 5. naredbe od 16. ožujka 1878. broj 1955. o sudjelovanju javnih bilježnika i občinskih organa kod ostavinskih razprava i propis § 15. naredbe od 16. ožujka 1878. broj 1981, kojom je izdan napatuk za povjerenike, koji nisu javni bilježnici.

18. Zakonska odredba od 16. lipnja 1943. broj CXXV-1509-D. V.-1943. o oprostima od plaćanja prienosne pristojbe za prienos vlasništva nekretnina s imena bivše Čehoslovačke republike na Njemački Reich

19. Zakonska odredba od 18. lipnja 1943. broj CXXIX-1584-D. V.1943. o nadopuni zakonske odredbe od 13. ožujka 1942. broj LXXIII-622-Z-1942., kojom se ministar pravosuđa i bogoštovlja ovlašćuje, da određuje dnevnice i troškove podvoza za službena putovanja članovima priekih sudova i pokretnih priekih sudova.

20. Zakonska odredba od 18. lipnja 1943. broj CXXVU1- 1501-D. V.-1943. o promjenama i nadopunama zakonske odredbe od 19. prosinca 1942. broj CCCXL- 2738-Z-1942. o berivima državnih službenika i umirovljenika

21. Zakonska odredba od 18. lipnja 1943. broj CXXVII-1500-D. V.-1943. o promjenama i nadopunama zakonske odredbe o svrstavanju, berivima i mirovinama državnih službenika od 27. studenoga 1941. br. CDXXXVII-2115-Z-1941.

22. Naredba od 16. lipnja 1943. broj 4849-11-R-U-1943 o osnivanju nove upravne občine Novo Virje.

23. Naredba od 1. lipnja 1943. broj 62792-1943. o posebnom doprinosu za izjednačivanje cijena papiru.

24. Naredba od 17. svibnja 1943. broj 10.618-1-1943, kojom se mienja pravilnik za srednje poljoprivredne škole od 13. travnja 1926. broj 15724-11.

25. Zakonska odredba od 26. lipnja 1943. broj CXXXV- 9622-D. V.-1943. o promjeni i nadopuni zakonske odredbe o odgodi ovrha.

26. Odredba od 21. lipnja 1943. o putnim i selitbenim troškovima državnih umirovljenika.

27. Oblastna odluka od 12. lipnja 1943. broj 3355-1943, kojom se mienja oblastna odluka od 7. studenoga 1942. broj 16778-1942 o najvišim prodajnim cijenama nepročišćenog ulja za jelo, pogača i posija od bučinih koštica iz priroda godine 1942.

28. Oblastna odluka od 16. lipnja 1943. broj 5129-1943, kojom se proglašuje obrazac obračunske nadzorne knjige, propisan oblastnom odlukom od 24. svibnja 1943. broj 3767-1943 o najvišim cijenama izradbe i popravka obuće u postolarskom obrtu.

29. Zakonska odredba od 2. srpnja 1943. br. CXXXVII- 1623-D. V.-1943. o promjeni i nadopuni zakonske odredbe o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske Zakonska odredba od 2. srpnja 1943. broj LXXXV1- 1505-D. V.-1943. o polaganju državnog stručnog ispita računarsko-blagajničkih vježbenika i o njihovu imenovanju računarskim činovnicima XI. činovnog razreda.

30. Naredba od 15. lipnja 1943. broj 7230-3-1943. o odcjepljenju upravne občine Srijemski Mihaljevci od poreznog ureda u Staroj Pazovi i o pripojenju te občine poreznom uredu u Zemunu.

31. Odredba od 2. srpnja 1943. broj 1681-D. V.-1943. o djelokrugu, ustrojstvu i poslovanju Državnog vieća i Ureda Državnog vieća.

32. Zakonska odredba od 2: srpnja 1943. br. CXXXVIII1544-D. V.-1943. o promjenama zakonske odredbe o stegovnoj odgovornosti pripadnika domobranstva od 30. listopada 1942. broj CCXCVU-2130-Z-1942.

33. Zakonska odredba od 6. srpnja 1943. broj CXXIX- 1633-D. V.-1943. o pravu vojničkih osoba na hranu.

34. Naredba od 10. srpnja 1943. broj 17.337-2-1943 o tečajevima iz računarsko-blagajničke službe

35. Naredba od 2. srpnja 1943. broj 2182 o privremenim ustrojstva područne službe u Ministarstvu skrbi za postradale krajeve.

36. Naredba od 30. lipnja 1943. broj 8888-1943. o osnivanju carinarnice I. reda u Sisku i o ukidanju dosadašnje tamošnje carinske izpostave zagrebačke carinarnice

37. Naredba od 9. srpnja 1943. broj 31238-43 o načinu mljevenja i izkorištenja pšenice, raži, suraži i ječma, mljevenih u trgovačkim mlinovima, za potrebe građanskog pučanstva u gospodarskoj godini 1943.-44. po visokom sustavu.

7.2. Korpus ekscerpiranih termina

Korpus ekscerpiranih termina naveden je abecednim redom suvremenih pravnih termina, nakon kojih slijede termini iz odabranih pravnih tekstova Nezavisne Države Hrvatske u kurzivu:

Bijeg – *bieg*

Blagdan – *blagdan*

Boravište – *boravište*
Cijena – *ciena*
Dnevni odmor – *dnevni odmor*
Dobit – *dobit*
Dokazni postupak – *dokazni postupak*
Dopust – *dopust*
Državno odvjetništvo – *državna odvjetništva*
Fizička osoba – *fizička osoba*
Globa – *globa*
Godišnja plaća – *godišnja plaća*
Građanin – *gradjanin*
Građanski zakon – *gradjanski zakon*
Imovina – *imovina*
Iskaz – *izkaz*
Iskazati – *izkazati*
Iskaznica – *izkaznica*
Ispitivanje – *izpitivanje*
Isplata – *izplata*
Isprava – *izprava*
Istraga – *iztraga*
Istražni sudac – *sudac istražitelj*
Kaznena sankcija – *dosudjena kazna*
Kazneni zakon – *kazneni zakon*
Kazneno djelo – *kažnjivo djelo*
Krivnja – *krivnja*
Krsni list – *krstni list*
Maloljetnica – *malodobnica*
Mjenica – *mjenica*
Nezgoda – *nesgoda*
Noćni rad – *noćni rad*
Novac – *novac*
Novčana kazna – *novčana kazna*
Nužna obrana – *nuždna obrana*
Obavijest – *obaviest*

Očevid – *očevid*
Opći akti – *obći akti*
Opći upravni postupak – *obći upravni postupak*
Optužba – *obćina*
Optuženik – *obtuženik*
Optužnica – *obtužnica*
Ostavinska rasprava – *ostavinska razprava*
Otpor – *odpor*
Opravak – *odpravak*
Otpust – *odpust*
Otpust – *odpust*
Otuđenje imovine – *otudjenje imovine*
Ovlaštena osoba – *ovlašćena osoba*
Porez – *porez*
Potpis – *podpis*
Potpis – *podpis*
Potpora – *podpora*
Pravna osoba – *pravna osoba*
Pravni lijek – *pravni liek*
Pravosuđe – *pravosudje*
Predsjedništvo – *predsjedništvo*
Prethodna stavka – *predhodna stavka*
Pretpostavka – *predpostavka*
Prijedlog – *priedlog*
Prijepis – *priepis*
Prijestup – *prestupak*
Prijestupnik – *prestupnik*
Prijetiti – *prietiti*
Prijetnja – *prietnja*
Priopćenje – *priobćenje*
Radno iskustvo – *radno izkustvo*
Radno vrijeme – *radno vrieme*
Rasprava – *razprava*
Rastava – *razstava*

Ratna odšteta – *ratna odšteta*
Savjesno – *savjestno*
Savjesnost – *savjestnost*
Sezonski posao – *sezonski posao*
Sigurnosne mjere – *sigurnostne mjere*
Službena isprava – *službena izprava*
Spriječenost – *spriečenost*
Starosna imovina – *starostna imovina*
Stručni ispit – *stručni izpit*
Suci – *sudci*
Teška kaznena djela – *teška kaznena diela*
Tijelo – *tielo*
Tužitelj – *tužitelj*
Upravna općina – *upravna obćina*
Usmena rasprava – *ustmena razprava*
Vijećanje – *viećanje*
Vijeće sudaca – *vieće sudaca*
Vijećnica – *viećnica*
Vjeroispovijest – *vjeroizpoviest*
Vježbenik – *vještbenik*
Vlasnički list – *vlastnički list*
Vrijednost – *vriednost*
Zaključna odluka – *jednodušna odluka*
Zakon – *zakon*
Zakonik – *zakonik*
Zapisničar – *perovodja*
Zatvor – *zatvor*
Zločin – *zločin*
Žalba – *žalba*
Ženidba – *ženitba*

8. Jezična raščlamba

8.1. Pravopisne razlike

Ekscerpirani korpus pravnoga nazivlja usporedili smo s pravopisnom normom Nezavisne Države Hrvatske objavljenom u pravopisnom priručniku *Korijensko pisanje* (Klaić, 1942). Potom smo to stanje usporedili s pravopisnim uputama u trima suvremenim hrvatskim pravopisima: 1. četvrtim izdanjem *Hrvatskoga pravopisa* autora Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša iz 1996., koje je do 2013. bio službeni pravopis Republike Hrvatske za osnovne i srednje škole (tzv. “žuti pravopis”); 2. drugim izdanjem *Hrvatskoga pravopisa* autora Lade Badurine, Ivana Markovića i Krešimira Mićanovića iz 2008., po kojem svoja izdanja objavljuje Matica hrvatska (tzv. “Matičin pravopis”); 3. prvim izdanjem *Hrvatskoga pravopisa* autora iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz 2013., koji je aktualni službeni pravopis Republike Hrvatske za osnovne i srednje škole (tzv. “institutski pravopis”).

8.1.1. Refleks jata

Propisani refleks jata u doba Nezavisne Države Hrvatske bio je *ie* za dugi refleks jata i *je* za kratki refleks jata. Vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj težile su povratku hrvatskoj pisanoj tradiciji zagrebačke filološke škole, koju je nasljeđovalo djelovanje udruženje Hrvatska seljačka sloga u prvoj polovici XX. stoljeća, a koja je refleks jata (s pojedinačnim odstupanjima) bilježila kao *ie/je*.

U pravopisnom priručniku *Korijensko pisanje* iz 1942. objavljena je Provedbena naredba k zakonskoj odredbi o hrvatskom jeziku, u kojoj za refleks jata stoji: »Gdje je u ikavskom govoru dugo *i*, postalo od *ě* (*jat*), ima se u hrvatskom književnom jeziku pisati *ie*, na pr. *biel*, *cviet*, *diete*, *liek*, *riedak*, *svieća*, *tielo*, *zvezda*, a gdje je u ikavskom govoru kratko *i*, postalo od *ě* (*jat*), ima se kao i dosad pisati *je*, na pr. *djeca*, *mjesto*, *pjesma*, *susjed*, *tjerati*« (Klaić, 1942, 20).

Potvrdu spomenutoga pravila o pisanju jednosložnoga dvoglasa koji je nastao od jata, te se u dugom slogu pisao kao *ie*, a u kratkom *je*, nailazimo u odabranim zakonskim odredbama

iz doba Nezavisne Države Hrvatske: *bieg; ciena; obaviešt; mjenica; pravni liek; priedlog; priepis; prietiti; prietnja; radno vrijeme; spriečenost; teška kaznena diela; tielo; viećanje; vieće sudaca; viećnica; vjeroizpoviest; vriednost.*

U pravopisu *Korijensko pisanje* iz 1942. navedeno je također kao iznimka da refleksi jata *e* mjesto *je* dobivamo iza *r*: »a) u riečima kao breza, mreža, sreća i sl.; b) u predmetcima pre- i pred-, na pr. pregaziti, prelaziti, premostiti, prevoziti, prezadužiti, prevara, predložiti, predmet, predočba, predplata, predstraža, te sam priedlog pred« (Klaić, 1942, 20).¹⁸

U *Korienskom pisanju* naveden je primjer: *priestup* ali *prestupiti, prestupak*. Na tu iznimku nailazimo i u zakonima iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske, a to su također riječi *prestupnik* i *prestupak*.

U kontekstu usporedbe sa suvremenim stanjem očito je da je to bitna pravopisna razlika, jer suvremena pravopisna norma propisuje da se refleks dugoga jata zapisuje kao *ije*. U tom nema razlike među trima suvremenim hrvatskim pravopisima (Babić i dr., 1996; Badurina i dr., 2008; Jozić, 2013), koji se međusobno po pitanju refleksa jata razlikuju u pitanjima stvarne realizacije refleksa jata iza pokrivenoga *r*, što je fonološko a ne pravopisno pitanje.

8.1.2. Jednačenje po zvučnosti

Korijenski pravopis u načelu je etimološki, što znači da pazi na postanak riječi, odnosno etimologiju, tj. čuva glavni dio riječi (korijen i osnovu) i vezu s drugim sličnim riječima, a u suglasničkim skupovima ostavlja uglavnom netaknute neke suglasnike koji se u govoru mijenjaju ili izostavljaju po glasovnim zakonima. U *Korienskom pisanju* navedeno je pravilo o ne izjednačavanju suglasnika po zvučnosti koje glasi: »Promjene zvučnih suglasnika u bezzvučne i obratno provedbena naredba ne dopušta u pismu, osim u slučajevima promjene bezzvučnog *k* u zvučno *g* (gdje, svagdje) i u slučajevima promjene bezzvučnog *s* u zvučno *z* u riečima kao zbor, zbilja, zdrug, zgrada, zgoda, u kojima se predmetku *s* priedložno značenje gotovo zatrla. Prema tome suglasnički se skupovi u pismu ne mienjaju po zvučnosti« (Klaić, 1942, 16).

¹⁸ U bilješki je dodano: »Predmetci pre- i pred-, mogu imati i dugo *ě*, pa onda glase prie- i pried-. Primjere za ovo donosi rječnik, a ovdje bilježimo slučajeve, gdje prema prie- i pried- u dugim slogovima stoji pre- i pred- u kratkim slogovima« (Klaić, 1942, 21).

To pravilo vrijedi i u složenicama s predmetkom (Klaić, 1942, 16). Takav način bilježenja složenica s različitim prijedlozima nailazimo u zakonskim odredbama iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske.

Kod predmetka *iz-* u odabranim zakonskim odredbama nije provedeno jednačenje: *izkaz* (iskaz); *izkazati* (iskazati); *izkaznica* (iskaznica); *izpitivanje* (ispitivanje), *izplata* (isplata); *izprava* (isprava); *iztraga* (istraga); *radno iskustvo* (radno iskustvo), *stručni izpit* (stručni ispit). U usporedbi s današnjim stanjem, suvremena pravopisna norma nedvojbeno na tom mjestu nalaže jednačenje.

Kod predmetka *pred-* u odabranim zakonskim odredbama zvučno *d* ne mijenja se u bezvučno *t*: *predhodna stavka* (prethodna stavka); *predpostavka* (pretpostavka). *Koriensko pisanje* navodi pravilo o pisanju suglasničkog skupa *dh* koje glasi: »Skup *dh* dolazi u složenicama, u kojima je prvi dio priedlog, koji se svršava na *-d*, a drugi dio složenice počinje glasom *h-*: odhraniti, odhrvati se, podhraniti, podhvat, predhodnik prema izgovornom othraniti, othrvati se, pothraniti, pothvat, prethodnik.« Suvremena pravopisna norma na tim mjestima zahtijeva jednačenje.

Predmetak *ob-* u odabranim zakonskim odredbama nalazi se u sljedećim potvrđama: *obći akti* (opći akti); *obći upravni postupak* (opći upravni postupak); *obćina* (općina); *upravna obćina* (upravna općina); *obtužba* (optužba); *obtuženik* (optuženik); *obtužnica* (optužnica). Na te potvrde odnose se dva pravila opisana u Korienskom pisanju (1942.): pravilo o skupu *bć* i pravilo o skupu *bt*: »Skup *bć* dolazi samo u složenicama, u kojima je prvi dio priedlog *ob*, a drugi dio složenice počinje glasom *ć*: obćen, obćenit, obći, obćilo, obćina, obćinstvo, obćiti prema izgovornom općen, općenit, opći, općilo, općina, općinstvo, općiti. [...] Skup *bt* dolazi u složenicama, u kojima je prvi dio priedlog *ob*, a drugi dio složenice počinje glasom *t*: obteretiti, obteći, obteretiti, opteći, obtok, obrčati prema izgovornom opteretiti, opteći, optjecati, optjerati, optočiti, optok, oprčati. Ovamo spadaju i tuđe rieči s predmetkom *sub-*, na pr. subtilan, subtrakcija, subtropski prema izgovornom suptilan, suptrakcija, suptropski« (Klaić, 1942, 23).

U predmetcima *od-* i *pod-* u odabranim zakonskim odredbama nije provedeno jednačenje po zvučnosti: *odpor* (otpor); *odpravak* (otpravak); *odpust* (otput); *podpis* (potpis); *podpora* (potpora).

Kod predmetka *raz-* u odabranim zakonskim odredbama također nije provedeno jednačenje: *razprava* (rasprava); *razstava* (rastava).

Sva tri suvremena pravopisa imaju poglavlja o jednačenju suglasnika po zvučnosti, kojima je uvodni dio opis fonetskih obilježja glasova po zvučnosti, a tek potom objašnjenje

pravopisnoga pristupa tim glasovnim promjenama. No za usporedbu potvrda iz odabranih pravnih propisa iz razdoblja NDH najinformativniji bili su nam pravopisni rječnici. U njima je za sve navedene primjere propisano zapisivanje jednačenja po zvučnosti, upravo kako je potvrđeno i u *Općem pravnom rječniku* (Vidaković Mukić, 2006), koji nam je poslužio kao početni izvor za pravno nazivlje. Možemo zaključiti da je neprovođenje jednačenja po zvučnosti u razdoblju NDH, odnosno provođenje u suvremenoj pravopisnoj normi bitna razlika kod pravne terminologije tih dvaju razdoblja.

8.1.3. Jednačenje po mjestu tvorbe

Čuva se zapis skupine *čt* u odabranim zakonskim odredbama: *predsjedništvo* (predsjedništvo); *državno odvjetništvo* (državno odvjetništvo). To je u skladu s pravopisnom odredbom da taj skup dolazi u riječima kao »čovječtvo, hajdučtvo, junačtvo, momačtvo, odpravništvo, pjevačtvo, proročtvo, samačtvo, uredništvo, vojničtvo, zapovjedništvo (osnova ovome č je glas c, č, odnosno k, uzp. samac, pjevač, čovjek, hajduk, junak i t. d.) prema izgovornom čovještvo, hajduštvo, junaštvo, momaštvo, otpravništvo, pjevaštvo, proroštvo, samaštvo, uredništvo, vojništvo, zapovjedništvo. [...] Kad se suglasnik č nađe izpred t (u dočetu -tvo) valja pisati na pr. junačtvo, proročtvo, uredničtvo, mjesto junaštvo, proroštvo, uredništvo« (Klaić, 1942, 20).

Imenice *predsjedništvo* i *odvjetništvo* nalazimo u svim trima suvremenim pravopisima u pravopisnim rječnicima te možemo utvrditi da u tom postoji bitna razlika u odnosu na potvrde u odabranim pravnim propisima iz razdoblja NDH.

8.1.4. Čuvanje *t* i *d* na granici tvorbenoga morfema

U odabranim zakonskim odredbama očuvan je zapis *t* i *d* na granici tvorbenoga morfema: *krsni list* (krsni list); *savjestno* (savjesno); *savjestnost* (savjesnost); *sigurnostne mjere* (sigurnosne mjere); *starostna* (starosna imovina); *ustmena razprava* (usmena rasprava); *vještbenik* (vježbenik); *vlastnički list* (vlasnički list); *nuždna obrana* (nužna obrana).

O tom je pitanju zakonodavac u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj odredio sljedeće: »Slova *d* i *t* redovito ostaju iza *s*, *z*, *š*, *ž* u skupovima od trisuglasnika, na pr. bolestna (od bolestan), žalostna (od žalostan), bolestnik, častnik, užnostnik, vjestnik, postnica, mastnoća, vratnoća,

gostba, izvlastba, listka (od listak), čeljustka, daždka (od daždak), šestnaest, grozdna (od grozdan, drugo je grozan), nuždna (od nuždan), kazalištni, sveučilištni, zemljištni, ustmen, daždnjak. [...] Slova *d* i *t* redovito ostaju izpred *c*, *č*, *s*, *š*, na pr. srdce, dlietce, otca, sudca, dohodci, dobitci, Mletci, patče, sirotče, govedče, sudčev, otčev, srdčan (na pr. grč), Gradčanin, Mletčanin, gospodstvo, srodstvo, brodski, susjedski, hrvatština, gospodština« (Klaić, 1942, 21).

To je bitna razlika u odnosu na suvremenu pravopisnu normu, koja propisuje gubljenje zapisa *t* i *d* u primjerima koje smo pronašli u odabranim zakonskim odredbama.

8.1.5. Imenice na *-dak*, *-dac*, *-tak* *-tac*

U odabranim zakonskim odredbama, iz skupine imenica na *-dak*, *-dac*, *-tak* *-tac* pronašli smo samo potvrdu nominativa množine *sudci* (suci). U priručniku *Koriensko pisanje* ta je situacija navedena u pravilu: »Slova *d* i *t* redovito ostaju izpred *c*, *č*, *s*, *š*, na pr. srdce, dlietce, otca, sudca, dohodci, dobitci, Mletci, patče, sirotče, govedče, sudčev, otčev, srdčan (na pr. grč), Gradčanin, Mletčanin, gospodstvo, srodstvo, brodski, susjedski, hrvatština, gospodština« (Klaić, 1942, 21).

Čuvanje zapisa *d* i *t* na granici gramatičkoga morfema u imenicama na *-dak*, *-dac*, *-tak* *-tac* danas su predmet elastičnosti pravopisne norma, pa se u njihovu propisivanju pravopisi razlikuju.

Babić i dr. (1996, 48) u poglavlju *Jednačenje glasova po zvučnosti* propisuju da kod dvosložnih imenica ne dolazi ni do jednačenja ni do ispadanja *d* i *t* u sklonidbi, tj. na granici gramatičkoga morfema, a kod trosložnih i višesložnih imenica *d* i *t* se mogu i ne moraju zapisivati. Od toga su pravila izuzete imenice *otac*, *sudac* i *svetac* (Babić i dr., 1996, 48). O istim imenicama Babić i dr. (1996, 52) u poglavlju *Ispadanje glasova* kažu sljedeće: »Rezultat jednačenja zatvornika može biti i njihovo ispadanje kad bi se u tvorenica našli jedni zatvornici u neposrednom dodiru s drugima. Jedanput se njihov gubitak razabire u pismu, drugi put se, u skladu s pravopisnom tradicijom, ne bilježi jednačenje. S tim u svezi mogu se navesti ova pravila: Zatvornici *d* i *t* ispadaju te se ne pišu [...] ispred *c* i *č* u riječima *oca* prema *otca*, mn. *oci* i *očevi*, *očev* prema *otčev*, *suca* prema *sudca*, mn. *suci*, *sučev* prema *sudčev*, *svetac* prema *svetca*, mn. *sveci*, *siroče* prema *sirotče*. Iz tako sročenoga pravila proizlazi da bi »u skladu s pravopisnom tradicijom« bilo ispravno pisati također *otca*, *sudca* i *svetca*, što je situacija na granici gramatičkoga morfema, te *otčev*, *sudčev* i *sirotče*, što je situacija na granici tvorbenoga morfema. U pravopisnom rječniku navedene su potvrde bez *d* i *t* u sklonidbi, no pozivanje na pravopisnu tradiciju svakako je otvorilo prostor i za druge opcije.

Autori pravopisa Badurina i dr (2008, 36) o tom imaju isključiviji stav te propisuju da se *d* i *t* uvijek izostavljaju osim kod dvosložnih imenica kod kojih njihovo nezapisivanje može dovesti do nejasnoća: »Do gubljenja **d** i **t** dolazi i promjena se bilježi: u sklonidbi imenica koje završavaju na **-dac**, **-dak**, **-tac**, **-tak**, **-tka** te ispred sufiksa **-ce**, **-če**, **-čić/-ić**, **-džija** [...] Suglasnici **d** i **t** ispred **c** i **č** mogu se pisati kad se u pismu želi očuvati korijen riječi – obično u rjeđih i kraćih riječi, odnosno u njihovih komunikacijskih rjeđih oblika (kad iz konteksta nije potpuno jasno o kojem je korijenu riječ, odnosno kad se suglasnici **c** i **č** izgovaraju produženo)«. Kao primjeri kad je opravdano zapisivati *t* i *d* navedene su imenice *bitak*, *jadac*, *kutak*, *mladac*, *petak* i *usadak*.

Institutski pravopis za tu je skupnu imenica krenuo u čvrstom morfonološkom smjeru te propisuje da se zapis *t* i *d* na granici gramatičkoga morfema kod imenica na *dak*, *-dac*, *-tak* - *tac* ima čuvati kod svih imenica bez obzira na broj slogova osim kod imenice *otac*. U to su pravilo uključene također imenice *sudac* (*sudci*) i *svetac* (*svetci*), za koje je dodana napomena da je dopušteno množinu pisati *suci* i *sveci* (Jozić, 2013, 16 i 121).

Potvrda zapisa *sudci* u odabranim zakonskim propisima sukladna je pravopisnomu propisu Instituta za hrvatski jezik (ujedno službenomu za osnovne i srednje škole), no nije u skladu s ostala dva prethodno objavljena pravopisa. Iz toga zaključujemo da je po tom pitanju došlo do kolebanja pravopisne norme s jačim usmjerenjem ka morfonološkom pravopisnomu rješenju.

8.1.6. Fonem /ǵ/

Fonem /ǵ/ u doba Nezavisne Države Hrvatske zapisivao se kao *dj*. To znači da nije prihvaćeno Daničićovo slovo *đ*. Fonem /ǵ/ u prošlosti se je različito bilježio, većinom kao dvoslovi *dj* i *gj*, a tek nastojanjem Đure Daničića uvedeno je slovo *đ* koje danas poznajemo. Otpor prema Daničićevu slovu *đ* bio je vidljiv dugo početkom XX. stoljeća.

Đuro Daničić (Đorđe Popović) bio je hrvatski i srbijanski filolog srpskoga podrijetla. Bio je znanstveni suradnik Vuka Karadžića i pomagao mu je da borbu za reformu srpskoga književnog jezika vodi na stručnoj razini onodobnoga jezikoslovlja. Godine 1877. u Zagrebu pokrenuo je rad na velikom Akademijinu rječniku utemeljenu na vukovskim jezičnim i ideološkim temeljima. Daničić je pokušao dodatno reformirati latinicu oslanjajući se na Vukovu ideju da svakomu glasu odgovara jedno slovo. Zato je izostavio digrame *lj*, *nj*, *dj* i *dž*. Prema Dragici Malić (1992, 121) »za znanstvene potrebe Đuro Daničić u Rječnik hrvatskog ili

srpskog jezika unosi *ń* (za *nj*), *ł* (za *lj*), *ǰ* (za *dž*) i *đ*«. U uporabi je ostalo samo *đ*, a ostala su slova zadržana samo u Akademijinim izdanjima (Malić, 1992, 121).

U odabranim zakonskim odredbama Nezavisne Države Hrvatske zabilježen je samo dvoslov *dj*: *gradjanin* (građanin); *gradjanski zakon* (građanski zakon); *dosudjena kazna* (kaznena sankcija); *otudjenje imovine* (otuđenje imovine); *pravosudje* (pravosuđe); *perovodja* (zapisničar).

8.2. Leksičke razlike

Od leksički terminoloških razlika na odabranom terminološkom korpusu zabilježili smo sljedeće: *malodobnica* (maloljetnica); *jednodušna odluka* (zaključna odluka); *perovodja* (zapisničar); *dosudjena kazna* (kaznena sankcija). Iako je korpus ekscerpiranih potvrda od svega stotinu termina, riječ je o vrlo malo leksičkih razlika. S obzirom na dugačko razdoblje zajedničke jezične politike na području socijalističke Jugoslavije, u kojem je Novosadskim dogovorom i službeno objavljeno terminološko ujednačavanje hrvatskoga i srpskoga jezika pod jednim imenom, zanimljivo je da je u ekscerpiranoj pravnoj terminologiji toliko malo razlika. Smatramo da je tomu razlog stoljetni kontinuitet razvoja osnovne hrvatske pravne terminologije, koja jezičnim politikama u drugoj polovici XX. stoljeća nije bila bitnije mijenjana.

9. Zaključak

Razvoj hrvatske pravne terminologije svoje službene kodifikacijske početke ima 1848. godine, kada je hrvatski jezik postao službeni jezik Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Od tada su mnogi hrvatski intelektualci i pravnici sustavno radili na njezinu razvoju. Odmah po proglašenju hrvatskoga kao službenoga angažiran je Bogoslav Šulek za rad na pravnoj terminologiji. Ujedno, Habsburška Monarhija odlučila je sastaviti pravne rječnike za sve službene jezike kraljevina i kneževina kojima je upravljala te su s tim ciljem pokrenute radne skupine u svim državama pod Habsburgovcima. Tako je već 1853. objavljen pravni rječnik u kojem je svoje zasebno mjesto, uz srpski i slovenski, dobio i hrvatski jezik. Velik je doprinos razvoju pravne terminologije dao list *Pravdoneša*, koji je 1852. pokrenuo Ante Kuzmanić u Zadru – snažni zagovaratelj hrvatskoga jedinstva i protivnik izjednačavanja hrvatskoga jezika s ikojim drugim nazivima jezika. Tako su osviješteni hrvatski intelektualci već na samom početku stvaranja hrvatske pravne terminologije usmjeravali njezin neovisni razvoj i sprječavali jezične politike koje bi negirale samosvojnost hrvatskoga jezika. Vladimir Mažuranić od 1908. do 1922. u deset je svezaka objavio golemi rječnik *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Sve su to ostvarenja koja su čuvala ne samo hrvatski pravnički jezik, nego hrvatski jezik u cjelini, dokazujući njegov upravno-pravni kontinuitet.

Vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj težile su povratku hrvatskoj pisanoj tradiciji te su se po pitanju pravopisa odlučile na morfonološka rješenja udruženja Hrvatska sloga, koje je u prvoj polovici XX. stoljeća djelovalo u okviru Hrvatske seljačke stranke. Budući da u hrvatskom društvu nije postojao konsenzus o prelasku na potpuno morfonološki pravopis, Nezavisna Država Hrvatska odlučila je pravopisnu reformu provesti zakonima i uredbama. Potrebno je razlikovati nedjela i zločine počinjene u ime Nezavisne Države Hrvatske od jezične politike koju su provodili ugledni hrvatski jezikoslovci i koja nije imala ideološka obilježja.

U ovom radu željeli smo dati prikaz razvoja pravne terminologije do Nezavisne Države Hrvatske te zatim dati usporedbu stotinu ekscerpiranih pravnih termina sa suvremenim stanjem. Dolazimo do zaključka da je stoljetna tradicija pravne terminologije dovela do manjih leksičkih razlika kod nazivlja u Drugom svjetskom ratu u odnosu na pravno nazivlje suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika. Bitnije su razlike na pravopisnoj razini. Najupečatljivija je razlika u zapisivanju refleksa jata te u tom što se u vrijeme NDH u pismu nisu provodile glasovne promjene nego je čuvan korijen riječi. S druge strane, uočen je blagi zaokret

suvremene pravopisne norme prema morfonološkomu pravopisu kod imenica na *dak*, *-dac*, *-tak* i *-tac*, što je potvrdu imenice *sudci* u odabranim korpusnim tekstovima učinilo ispravno zapisanom u suvremenom hrvatskom tekstu.

Zaključujemo da je naše istraživanje hrvatske pravne terminologije potvrdilo njezin višestoljetni kontinuitet u leksičkom, tj. terminološkom smislu, te da se razlike odnose samo na pravopisna pitanja i pravopisnu normu u skladu s određenim hrvatskim povijesno-političkim okolnostima.

10. Literatura

1. Anić, Vladimir (2007). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
2. Anić, Vladimir (2015). *Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Znanje.
3. Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan (1996). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir (2008). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
5. Bakota, Boris; Mlikota, Jadranka (2012). Hrvatsko pravno nazivlje: Pitanje opravdanosti novijih nazivoslovnih promjena u hrvatskom zakonodavstvu. *Jezik*, 59(1), str. 1-15.
6. Brozović, Dalibor (2008). *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Brozović, Dalibor (ur.) (2000). *Hrvatska enciklopedija: 2: Be-Da*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
8. Brozović, Dalibor (ur.) (2001). *Hrvatska enciklopedija: 2: Da-Fo*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
9. Čepulo, Dalibor (2014). Baltazar Bogišić u časopisima „Pravo“ i „Mjesečnik Pravnčkoga društva u Zagrebu“. U: Nenad Hlača (ur.), *Povijest i sadašnjost građanskih kodifikacija* (str. 31-68). Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
10. Grčević, Mario (2018). Hrvatski jezik između dvaju svjetskih ratova. *Hrvatska revija*, 3. URL: <http://www.matica.hr/hr/556/hrvatski-jezik-izmeu-dvaju-svjetskih-ratova-28371/> (pristupljeno 11. svibnja 2020.)
11. Hamm, Josip (1962). In memoriam Stjepan Ivšić (1884.-1962.). *Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, 11-12, str. 188-190).
12. Harašić, Žaklina; Pezelj, Vilma (2006). Teorija prava u časopisu Mjesečnik (1875.-1945.). *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 43(3-4), str. 481-499.
13. HTP (s. a.). Što je terminologija? *Hrvatski terminološki portal*. <http://nazivlje.hr/clanak/sto-je-terminologija/9/> (pristupljeno 15. srpnja 2019.)
14. Hudeček, Lana; Bičanić, Ante; Mihaljević, Milica; Frančić, Anđela (2013). *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Zagreb: Croatica.
15. Husinec, Snježana (2017). Putovi i načini oblikovanja hrvatskoga pravnog nazivlja sredinom 19. stoljeća. U: Diana Stolac i Anastazija Vlastelić (ur.), *Jezik kao predmet proučavanja i jezik kao predmet poučavanja: Zbornik radova s međunarodnoga*

- znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 12. do 14. svibnja 2016. godine u Rijeci* (str. 115-129). Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
16. Jojić, Ljiljana i dr. (ur.) (2015). *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
 17. Jozić, Željko (ur.) (2013). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
 18. Klaić, Adolf Bratoljub (1942). *Koriensko pisanje*. Zagreb: Hrvatski državni ured za jezik.
 19. Kovačec, August (ur.) (2004). *Hrvatska enciklopedija: 6: Kn-Mak*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
 20. Kovačec, August (ur.) (2005). *Hrvatska enciklopedija: 7: Mal-Nj*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
 21. Kuzmanić, Ante (1851). Pravdonoša svojim štiocima. *Pravdonoša*, 1 (1, 1. ožujka), str 1.
 22. Malić, Dragica (1992). Pravci razvoja hrvatskog književnog jezika od ilirskog razdoblja. *Rasprave zavoda za jezik*, 6-7, str. 119-113.
 23. Mamić, Mile (1992). *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
 24. Mamić, Mile (2004). *Hrvatsko pravno nazivlje: Članci i rasprave*. Zadar: Lin – Cro.
 25. Mataić, A. (ur.) (1941). *Nezavisna Država Hrvatska: Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 22. kolovoza do 10. rujna 1941. Knjiga V. (Svezak 41.-50.)*. Zagreb: St. Kugli.
 26. Mataić, A. (ur.) (1943). *Nezavisna Država Hrvatska: Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 9. lipnja do 14. srpnja 1943.: Knjiga XXXIII. (Svezak 321.-330.)*. Zagreb: St. Kugli.
 27. Mattila, Heikki (2006). *Comparative Legal Linguistics*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
 28. Mažuranić, Vladimir (1908-1922). *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Sv. 1-2. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
 29. Mihaljević, Milica (1984). Nazivlje i terminologija. *Jezik*, 32(5), str. 148-149.
 30. Miletić, Josip (2015). Promjene stranih riječi u hrvatskome pravnom nazivlju te njihova zastupljenost u Klaićevu Rječniku stranih riječi. *Croatica et Slavica Iadertina*, 11(1), str. 79-104.

31. Moguš, Milan (2009). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
32. NDH (1941). Nezavisna Država Hrvatska, *Zakoni i zakonske odredbe proglašene od 22. kolovoza do 10. rujna 1941: Knjiga V. (svezak 41.-50.)*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli.
33. NDH (1943). Nezavisna Država Hrvatska, *Zakoni i zakonske odredbe proglašene od 9. lipnja do 14. srpnja 1943: Knjiga XXXIII. (svezak 321.-330.)*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli.
34. *Pravdonoša* (1851-1852). Zadar: Tiskom braće Battara.
35. Ravlić, Slaven (ur.) (2006). *Hrvatska enciklopedija: 8: O-Pre*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
36. Ravlić, Slaven (ur.) (2008). *Hrvatska enciklopedija: 10: Sl-To*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
37. Rončević Brozović, Dunja (ur.) (2012). *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
38. Samardžija, Marko (1993a). *Jezični purizam u NDH: Jezični savjeti Hrvatskoga državnog ureda za jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
39. Samardžija, Marko (1993b). *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
40. Samardžija, Marko (2008). *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
41. Torbar, Josip (1896). O životu i djelovanju dra. Bogoslava Šuleka. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 11, str. 101-193.
42. Uredništvo (1851). Ilirsko jezikoslovlje. *Pravdonoša*, 1 (1, 1. ožujka), str. 4.
43. Uredništvo (1990). Dokumentacija o pravopisnoj problematici 1941. godine. *Jezik*, 38(1), str. 5-31.
44. Vidaković Mukić, Marta (2006). *Opći pravni rječnik*. Zagreb: Narodne novine.
45. Vince, Zlatko (1990). *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
46. Visković, Nikola (1989). *Jezik prava*. Zagreb: Naprijed.